
Isaiah Berlin'in Liberalizmi ve Değerlerin Plüralizmi*

Mehmet Turhan°
Nur Uluşahin^{°°}

Yirminci yüzyılın en büyük siyaset felsefecilerinden biri olan Sir Isaiah Berlin'in önemi sadece düşüncelerinin etkileyciliğinde değil; bu düşüncelerin yarattığı etkinin son elli yılda azalmak bir yana tersine artmasında da saklı bulunmaktadır. Hatta, öyle ki yirminci yüzyılda yaşanan liberalizm tartışmalarındaki hareketliliğin Berlin'in düşüncelerine paralel bir şekilde geliştiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Son derece geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilecek denli akıcı bir üslupla yazan Berlin'in etkileyici düşünceleri, siyaset felsefesi uzmanları, tarihçiler ve filozoflar kadar genel okurlar ya da sadece edebiyat severlere de hitap edebilecek ustalık ve beceriyle yalın bir biçimde ifade bulmuştur. Aktardığı konuya son derece hakim olan düşünür, okuyucuyu metnin dışında tutmayarak, aktif olarak bilimsel tartışmaya çekmeye çalışmıştır. Berlin'in yazılarındaki düşünceler belirli düşünürlerle birlikte ve belli zaman ve yerle bağlantılı olarak aktarıldığı için de, hiçbir zaman soyut ifadenin açmazlarına mahkum olmamıştır. İncelediği düşünürlerin yapıtlarını ayrıntılarına girerek tartışmak yerine; bu görüşlerin bütününden elde ettiği yorumları bazen aslına sadık ve sempatik bir biçimde, bazen onların çağdaşı bir yorumcu gibi aktaran düşünür, hemen her zaman düşün hayatının önemle üzerinde

---

* Bu yazının özeti 9 Eylül 2006 günü İstanbul'da düzenlenmiş olan Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar-III Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur.

°Prof. Dr. Başkent Üniversitesi Hukuku Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi.

^{°°}Dr. Başkent Üniversitesi Hukuku Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi.

durduğu sorunlara yanıt aramaya çalışmıştır. Örneğin, Saint-Simon, Comte, Hegel ve Marx'ın ileri sürdüğü gibi tarihte genel olarak belirlenebilecek bir örüntü var mıdır? Acaba Aydınlanma Çağının düşünürlerinin iddia ettiği gibi, cehaletten bilgiye, söylencelerden ve çocukça fantezilerden gerçekliğin algılanmasına, gerçek amaçların neler olduğunun farkına varılmasına, gerçek değerlere ve gerçek olgulara ulaşabilmek olası mıdır? Hume'un inandığı ve Vico'nun reddettiği gibi, bütün zamanlarda ve yerlerde aynı olan bir insan doğası var mıdır? Pozitivistlerin iddia ettiği ve yine Vico'nun reddettiği gibi doğa bilimlerinin yöntemleri aynı başarıyla etik, politika ve genel olarak insan ilişkilerine uygulanabilir mi? Eğer uygulanamazsa neden uygulanamaz? İşte Berlin yazılarında okuyucuya bu soruları sormakta ve onlara kendi yanıtını aktarmaktadır. Nadiren de olsa ayrıntıya ve önemsiz bazı problemlere takılmak yerine temel sorunları çözümlenmeyi öne çıkaran bu seçkin düşünürün yapıtlarının çok daha geniş kitlelere ulaştırılmasında tüm bu nedenlerle tartışılmaz bir biçimde önem ve yarar bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Profesör Berlin'in temel görüşü olarak nitelendirebileceğimiz “değerlerin¹ plüralizmi (çoğulculuğu)” anlayışı ve düşünürün bu anlayış çerçevesinde geliştirdiği liberalizm görüşü, felsefe eğitiminden geçmemiş; ama felsefeye ilgi duyan iki anayasa hukukçusu tarafından incelenecektir.²

¹ Şeylerin özelliklerinin değerli olduğunu belirtmek, karar verirken bu özelliklerin dikkate alınması demektir. Bir başka deyişle, kişinin kendine ve başkalarına yol gösterirken ve seçim yaparken şeylerin dikkate aldığı özellikler değerlerdir denebilir. Değerlere ilişkin bilgi edinmek için değerlendirme olayına bakmak gerekir. Eşya ve olayların sahip oldukları değer özellikleri onların varlık özellikleriyle ilgili değildir. Örneğin bir tablonun boyutları, rengi ve yapımında kullanılan malzemeler o tablonun varlık özellikleridir. Oysa bu tablonun değer özelliği olan güzelliği onun varlık yanından bağımsızdır. Tabloyu güzel olarak değerlendiren olmasa, o tablonun bu özelliğinden söz edilemez. Değerler gerçeklikten de ayrıdır. Değerler düşünsel yani ideal şeylerdir ve bu nedenle geçerlik (validity) dünyasına ilişkindir. Gerçeklik (reality) ise gerçekte olandır ve görgül bir varlığa sahiptir. Değerler konusunda daha geniş bilgi için bakınız: Vecdi Aral, *Toplum ve Adaletli Yaşam*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1988, s. 47-93.

² Hukukçuların felsefi konulara ilgi duymalarını garipsememek gerekir; çünkü Sokrates'in belirttiği gibi sorgulanmayan bir yaşam yaşanmaya değmez. Sorgulanmayan dogmalara sahip toplumlar ise ilerleyemezler. Bunun yanında Berlin'in belirttiği gibi felsefe başlı başına ilginç bir alandır. Bu konuda Berlin şunları belirtiyor:

“Her şeyden önce felsefi sorular kendinden ilginç sorular. Çoğu kez de bu sorular, birçok normal inançların temelinde yatan varsayımlarla ilgili. İnsanlar varsayımlarının fazla irdelenmesini pek istemezler -inançlarının temellerini anlamaya itildikleri zaman kendilerini rahatsız hissetmeye başlıyorlar- fakat, gerçekte sağduyuya dayanan birçok inancın temel varsayımları felsefi çözümlenmenin alanına girer. Bu temel varsayımlar eleştirel bir gözle irdelendiklerinde, bazen ilk görüşlerinden çok az daha sağlam, anlam ve uzantıları ise oldukça bulanık olarak karşımıza çıkar. Bu soruları inceleyerek filozoflar insanların kendi haklarında bilgi edinmelerini sağlarlar.” Isaiah Berlin, “Felsefeye Bir Giriş”, Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları*, Çeviri Editörü: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2004, s. 3-4.

Bu çalışmada ilk olarak değerlerin plüralizmi olanak olduğu ölçüde Berlin'in yapıtlarından yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Sir Isaiah Berlin değerlerin plüralizmini büyük bir tehlike olarak gördüğü monizm düşüncesine karşıt bir görüş olarak geliştirmiştir. Berlin'in düşüncesiyle ilgili temel sorun değerlerin plüralizminin liberalizmi destekleyip desteklemediği noktasında ortaya çıkmaktadır. Siyasal ve ahlaksal yaşam, birbiriyle yarışan iyiler ve kötüler arasında, kişileri zorlayan; her şekilde bir kayıp ve pek çok zaman da trajedi ile sonuçlanan radikal seçimlerle doludur. John Gray, Berlin'in bu siyasal görüşünü *agonistik liberalizm* olarak adlandırmaktadır. Bu nedenle Berlin'in bu *agonistik liberalizminin* açıklaması ve bu liberalizmin klasik liberalizmden ne farkının olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Berlin hem plüralist hem liberaldir. Ama aynı zamanda Berlin, plüralizmin sınırları konusunda insanlar arasında etik düşünme ve davranmada alt sınırı oluşturan *ortak ablaki bir ufuk* olduğunu söylemektedir. Yani tartışılmaz bazı değerler düşünürre göre de vardır. O halde incelenmesi gereken bir konu da agonistik liberalizmin rasyonel sınırlarının ne olması gerektiğidir. Bununla bağlantılı olarak temel hakların önceliği konusu bu çalışmada Berlin'in liberalizmi açısından ele alınmıştır. Çalışmadan çıkabilecek temel sonuç Berlin'in *değerlerin plüralizminin liberalizmini* desteklediği olmaktadır.

Isaiah Berlin'e Göre Değerlerin Plüralizmi

Berlin'in belirttiği gibi, Plato'dan günümüze gelinceye dek –özellikle on sekizinci yüzyılda evrensel kabul görmüş değerler temelinde– objektif bir ahlâk ve estetik bilimleri oluşturulmak amaçlanmışsa da; bugüne kadar bu konuda gerçek bir başarı sağlanamamış; sürekli değerler konusunda ancak görecilik, sübjektivizm, romantizm ya da kuşkuculuk gibi objektiviteden uzak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.³ Değerlerin plüralizmi ise, hem insan yaşamı hem de sosyal yaşam açısından kaçınılması mümkün olmayan olgusal bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Gerçekten de, sayısız çeşitlilikteki yaşam biçimi arasında hangisinin iyi olduğunu söylemek görüldüğü kadar kolay değildir. Bazı yaşam biçimleri birbirinden ne daha iyi ne de daha kötüdür. Olsa olsa, farklı bir biçimde her biri değerli yaşam biçimleridir. Benzer şekilde, Berlin'in ifadesiyle herhangi bir siyasal rejim de bir diğerinden ne daha az ne de daha çok meşrudur. Birbirlerine üstünlüğü bulunmayan yaşam biçimleri gibi, bu rejimler de farklı nedenlerle meşru *sayılan* rejimlerdir.⁴

³ Isaiah Berlin, "Does Political Theory Still Exist?", *Concepts and Categories: Philosophical Essays* der. Henry Hardy, Pimlico, London, 1999, s. 148.

⁴ John Gray, *Two Faces of Liberalism*, Polity Press, Cambridge, 2000, s. 34.

⁵ "Plüralizm" karşılığı olarak "çokçuluk" veya "çoğulculuk" da düşünülebilir.

Isaiah Berlin, en basit şekliyle bu ifadelerle aktarabileceğimiz değerlerin plüralizmine,⁵ “monizm” olarak nitelendirdiği düşünce biçimine karşıt bir kavram olarak yer vermektedir. Berlin’in monizm tanımı şu üç unsuru içermektedir: 1) Bütün gerçek soruların yalnızca doğru bir yanıtı ve tek bir yanıtı olmalıdır. Verilen tüm diğer yanıtlar hatalıdır. 2) Halen bilinmiyor olsa da, doğru yanıtların keşfedilmesinde, ilke olarak bilinebilir, güvenilir bir yol vardır. 3) Doğru yanıtlar bulunduğu anda, birbiriyle uyumlu bir bütün oluşturur; çünkü bir doğru diğer doğruyla uyumsuz olamaz. Zaten, evrenin tutarlı ve uyumlu olduğu yolundaki metafizik varsayım da bunu gerektirir.⁶

“İki Özgürlük” adlı ünlü makalesinde, değerlerin plüralizminden düşünür şu şekilde bahseder: “Adalet ya da gelişme ya da gelecek kuşakların mutluluğu veya bir ulusun, ırkın ya da sınıfın kutsal görevi veya kurtuluşu, hatta bazen toplumun özgürlüğü için kişilerin kurban edilmesini isteyen özgürlüğün kendisi gibi tarihin büyük idealleri önünde kişilerin katledilmesinden her şeyden çok tek bir inanç sorumludur. Bu, geçmişte veya gelecekte bir yerde, tanrısal dile geliştire veya bir düşünürün zihninde, bilimin veya tarihin söylediklerinde ya da yozlaşmamış iyi bir adamın basit kalbinde yer alan bir son çözümün olduğu inancıdır. Bu eski inanç insanların inandığı bütün pozitif değerlerin sonunda birbiriyle uyumlu oldukları ve hatta birbirlerini içerdikleri yargısına dayanır.”⁷

Evrensel olarak inanılan ve diğer amaçların üstünde yer alan tek bir insani amaca sahip bir toplum bulunduğunu varsayarsak, bizi ilgilendirecek tek konu evrensel çerçevede kabul edilmiş bu amaca teknik olarak nasıl ulaşılabileceğine ilişkin doğru yolun veya yolların bulunması olacaktır. Örneğin, insan yeteneklerinin en üst düzeye ulaşmasına kendini adanmış teknokratik bir toplum ya da en fazla sayıda insanın mutluluğunu amaçlayan yararçı bir toplum ya da Thomist veya komünist veya Platoncu; yani bu anlamlarda olmak üzere monistik bir toplum yaratmaya kalkışıldığında bu tür bir durum ortaya çıkacaktır. Siyasal sorular kaçınılmaz bir biçimde değerlerin plüralizmi ile yüzleşmemize neden olurken, tek bir amacı gerçekleştirmeye çalışan teknokratik veya otoriter bir toplum bu gerçeği kabul etmeyecektir. Teknokratik veya otoriter bir toplum için sadece bir amaç ve bu amaca ulaşmaya çalışan teknik yollar bulunmaktadır. Normdan ayrılmanın felâket doğuracağı durumlarda, yani olağanüstü hâllerde, savaşta, devrimlerde, cerrahi müdahalelerde amaç tamamıyla somut bir amaç olduğundan; farklı yorumlara başvurulmadığı gibi somut amaçtan vazgeçmek de mümkün olmaz. Totaliter ve otoriter rejimlerin stratejilerin-

⁶ Joshua Cherniss and Henry Hardy, “Isaiah Berlin”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.seop.leeds.com>, s. 11.

⁷ Isaiah Berlin, “Two Concepts of Liberty”, *Liberty*, der. Henry Hardy, Oxford University Press, New York, 2002, s. 212.

den biri de toplumda sürekli bir tehlikenin varlığını iddia ederek tek bir amaca kilitlenmek ve buna uygun davranmayanları cezalandırabilmek için hemen her durumu olağanüstü bir durum gibi göstererek hayali düşmanlar yaratmaktır.⁸ Toplumsal kaygının yaratacağı huzursuzluk ise at gözlükleri ile tek bir doğruya ya da tek bir amaca kilitlenmeye neden olur. Yazık ki, böyle bir durum sağlıklı düşünme için uygun ortam sağlamaktan son derece uzak kalacaktır.

Profesör Isaiah Berlin, günümüzde birbiriyle uyuşmaz iki görüşün olduğunu belirtmektedir: Birinci görüşe göre, tüm insanlar için bağlayıcı önemde ezeli ve ebedi değerler bulunmaktadır. Şayet bu değerler halen kabul görmediyse, bu amacı gerçekleştirmede kişilerin entelektüel veya maddi, ahlaki ve bazen de sadece kapasitelerinin yetersiz kalmasının buna neden olduğu söylenebilir. Böyle bir bilgiye ulaşmamız tarihin yasaları tarafından engellenmiş olabilir. Hatta, sınıf savaşı birbirimizle ilişkilerimizi o denli bozabilir ki, insanların gerçeği görmesi ve yaşamlarını rasyonel bir biçimde örgütlemesi olanaksız hale gelebilir. Ama zamanla bazı insanlar gerçeği görecek ve evrensel çözümün ne olduğunu mutlaka anlayacak; bunun sonucunda ise, tarih öncesi bitecek ve gerçek insanlık tarihi başlayacaktır. İkinci görüş ise, insanların doğuştan getirdiklerinin, mizaçlarının, yapılarının birbirlerinden farklılık gösterdiğini kabul etmektedir. Herkese aynı şekilde davranmak demek, bu özellikleri yok etmek anlamına gelir. Oysa sadece farklılık veya çeşitliliklerin hoş görüldüğü toplumlarda değil; aynı zamanda bu çeşitliliklerin onaylandığı ve özendirildiği toplumlarda insanlar dolu dolu yaşayabilir. Böyle toplumlarda insanlar son derece geniş bir düşünce yelpazesi içerisinde gelişme ve zenginleşme imkânı bulabilecektir. Sir Isaiah Berlin, J. Stuart Mill'in buna "yaşam deneyimi" adını verdiğini belirttikten sonra, ifade özgürlüğünün tanındığı bu toplumlarda, görüş ve düşüncelerin birbiriyle çatışabildiğini ve şiddete başvurulmadığı süreçte bu toplumlarda sürtüşme ve çekişmelere de izin verildiğini açıklamaktadır. Zira, birlik ve beraberlik uğruna bile olsa, farklılık ve çelişkileri yok etmek yaşamın kendisini ortadan kaldırmak demektir.⁹

Berlin, yukarıda aktardığımız görüşlerini "*Mükemmelin Peşinde*" başlıklı yazısında daha da geliştirmiş ve şunları söylemiştir:

"Belli bir noktaya geldiğimde, tüm bu görüşlerin ortak yanını Platonik bir idealin oluşturduğunu anladım: İlk olarak bütün bilimlerde olduğu gibi bütün gerçek soruların bir doğru yanıtı ve sadece tek bir doğru yanıtı olduğu, diğer yanıtların ister istemez hatalı yanıtlar oldukları; ikinci olarak, bu gerçekleri bulabilmek için güvenilebilir bir yolun bulunması

⁸ Berlin, "Does Political Theory Still Exist?", s. 152.

⁹ Isaiah Berlin, "The Decline of Utopian Ideas in the West", *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 45-46.

gerektiği; üçüncü olarak da bu doğru yol bulunduğunda, a priori olarak bir gerçek diğeriyle uyumsuz olamayacağından, doğru yanıtların zorunlu olarak birbiriyle uyumlu olması ve tek bir bütün oluşturması gereği. Bu tür mutlak bilim kozmik yap-boz bulmacasının çözümüydü. Böylece, etik alanında evreni yöneten kuralların doğru anlaşılmasıyla mükemmel yaşamın ne olması gerektiğini tasarlamamız mümkün olacaktı.”¹⁰

Berlin, insanların takip ettiği geçmişte kabul gören ya da bugün kabul görmekte olan üstün değerlerin tamamının birbiriyle uyumlu olmayabileceğini Machiavelli’yi okuyunca anladığını söylemiştir. Bu ise, Berlin için philosophia perennis’e dayanan, yaşamın temel sorunlarıyla ilgili gerçek amaçlar ve gerçek yanıtlar arasında hiçbir çelişkinin olamayacağı varsayımını yıkmıştır. Giambattista Vico da, dünyada kendine özgü örüntüsü olan uygarlıkların çokluğunu ortaya koymuştur. Tüm bunlardan sonra, Johann Gottfried Herder’i okuyan ve yazarın farklı yer ve zamanlarda varolan ulusal kültürleri karşılaştırdığını ve her toplumun kendine özgü bir çekim merkezi olduğunu gören Berlin; bu görüşlerin kültürel veya etik görelilik olarak adlandırıldığını belirterek; buna görecilik (rölativizm) denemeyeceğini bunun plüralizm (çokçuluk veya çoğulculuk) olduğunu ileri sürmüştür.¹¹ Berlin’e göre rölativizm (görecilik) şu şekilde örneklenebilir: “Ben kahve, sen ise şampanya içmeyi tercih ediyorsun. Farklı damak zevklerine sahibiz. Söylenecek fazla bir şey yok.” denildiğinde, bu rölativizmdir. Buna karşılık, Berlin’e göre Herder’in ve Vico’nun görüşlerini görecilik olarak nitelendirmek mümkün değildir. Buna ancak çokçuluk, çoğulculuk veya plüralizm denebilir. Plüralizm kavramı insanların izleyebileceği tümüyle rasyonel pek çok farklı amaçlar olabileceğini; insanların farklı konularda birbirlerini anlayarak birbirlerinden yararlanabileceğini göstermektedir. İnsanı insan yapan özellik toplumlar arasında köprü işlevi gördüğünden, zaman ve yer bakımından birbirinden farklı kültürler arasında iletişim kurulması olanaklıdır. Buna karşılık, bizim değerlerimiz bize aittir; onların değerleri ise onlara ait bulunmaktadır. Başka kültürlerle ait değerleri eleştirmekte ve kınamakta serbest olsak da, onları anlayamadığımızı veya onların bize hiçbir biçimde hitap etmeyen, farklı zevklere sahip ve farklı koşulların ürünü öznel varlıklar olduğunu öne sürmek mümkün değildir.¹²

Berlin bütün iyi şeylerin ve özellikle de insanlık ideallerinin birbiriyle uyumlu olmadığını belirterek şu gözlemde bulunmuştur: “Sıradan deneyimleri-

¹⁰ Isaiah Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 5-6. Bundan sonra bu yazıya “The Pursuit of the Ideal” olarak atıf yapılacaktır.

¹¹ Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 9-10.

¹² Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 11.

mizle algıladığımız bu dünyada, eşit güçteki nihai amaçlar ve eşit güçteki mutlak iddialar arasında seçim yapmak zorunda kalmaktayız ve bunlardan bazılarının gerçekleşmesi kaçınılmaz olarak diğerlerinden vazgeçilmesini gerektirmektedir. Gerçekten de, durum böyle olduğu için insanlar seçme özgürlüğüne bu denli büyük önem atfetmektedir. Eğer insanlar, dünyada gerçekleştirilebilecek mükemmel bir devlette ulaşmak istedikleri amaçların hiçbir zaman birbirleriyle çatışma içinde olmayacağı konusunda bir güvenceye sahip olabilselerdi, seçim yapmanın gerekliliği ve ıstırabı ile birlikte seçme özgürlüğünün merkezi önemi de ortadan kalkardı. Bu halde bu nihai duruma bizi yaklaştıran her yöntem ne denli çok özgürlüklerimizden fedakarlık etmemize neden olursa olsun, tümüyle haklı olarak görülebilecektir.”¹³

Profesör Berlin’e göre açık olan değerlerin birbiriyle çatışmasının mümkün olmasıdır. Dolayısıyla, uygarlıkların birbirleriyle uyumsuz olması ve uygarlıklar arasında çatışmalar ortaya çıkması da aynı ölçüde olasılık dahilindedir. Kültürler arasında veya aynı kültür içinde birtakım gruplar arasında veya sizle benim aramda benimsediğimiz değerler nedeniyle uyumsuzluklar bulunabilir. Siz her durumda doğruyu söylemeden yana olabilirsiniz; ben ise bunun zaman zaman çok acı verici veya yıkıcı olabileceğine inanabilirim. Bu konudaki görüşlerimizi tartışabilir ve ortak bir noktaya varmaya çalışabiliriz; ama sonunda sizin izlediğiniz yolun benim hayatımı vakfettiğim amaçla uyuşmadığı açıkça ortadadır. Değerler tek bir kişi özelinde de birbirleriyle çatışabilir. Böyle bir durum ortaya çıktığında bazı değerlerin doğru, bazılarının ise yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir. Adalet bazı insanlar için mutlak bir değerdir. Ancak, adalet değerinin ondan daha alt düzeyde olduğunu kabul edemeyeceğimiz son derece önemli başka bazı değerlerle uygulamada çatışması da mümkündür. Örneğin, katı bir adaletin merhamet veya şefkat ile uyumsuzluk içinde olması çoğu zaman rastlanan bir durumdur.¹⁴ Bunun gibi, özgürlük ve eşitlik insanlığın yüzyıllardır arzuladığı ve ulaşmaya çalıştığı temel değer ve amaçlardan başlıcalarıdır. Ne var ki, Berlin’in ifadesiyle kurtlara tanınacak özgürlük koyunların ölümü olacaktır.¹⁵ Aynı şekilde, güçlüye ve yetenekliye tanınacak tam bir özgürlük güçsüz ve yeteneksiz insanlar için felâket doğurabilir. Dolayısıyla, eşitliğin zaman zaman özgürlüğün sınırlandırılmasına neden olması doğaldır. Sosyal refahı sağlamak, açları doyurmak ve evsizlere ev sağlamak için ekonomik bakımdan güçlü sınıfların özgürlüğünün sınırlandırılması gerekecektir. Bütün iyi şeylerin beraberce varolacağı mükemmel bir bütün veya en son çözüm ulaşılamayacak

¹³ Isaiah Berlin, “Two Concepts of Liberty”, s. 213-214.

¹⁴ Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 11-12.

¹⁵ Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 12.

bir şey olduğu gibi, aynı zamanda kavramsal olarak da tutarsızdır. Bu nedenle, iyi şeyler arasında kaçınılmaz olarak sürekli tercihlerde veya seçimlerde bulunmak durumundayız.¹⁶ Bu konuda Isaiah Berlin şöyle söylemektedir:

“O halde en son çözüm kavramı sadece uygulanamaz bir kavram olmayıp, eğer haklıysam, aynı zamanda da bazı değerler birbiriyle çatışmak durumunda kaldığından tutarsız bir kavramdır da. En son çözüm olasılığı –Hitler döneminde bu terimin edindiği insanı dehşete düşüren anlamı hatırımızdan uzak tutsak bile- bir yanılısamaya hatta çok tehlikeli bir yanılısamaya dönüşmektedir. Çünkü eğer bir kişi böyle bir çözümün olası olduğuna inanacak olursa, bunu elde etmek için ödenecek bedel hiçbir zaman çok yüksek sayılmayacaktır: İnsanlığı sonsuza dek adil, mutlu, yaratıcı ve uyumlu kılmak için ödenecek hangi bedel çok yüksek sayılabilir ki? Böyle bir omleti yapmak için kırılması gereken yumurtaların sayısının bir sınırı yoktur – Bu Lenin’in, Trotsky’nin, Mao’nun ve bilebildiğim kadar Pol Pot’un inancıdır. ...”¹⁷

Profesör Berlin’e göre emin olacağımız tek gerçeklik yapılan fedakârlıklardır. Yani, bu uğurda ölenlerdir. Ne yazık ki, onların uğruna canlarını verdikleri ideal ise gerçekleşmemiştir. Yumurtalar kırılmıştır, hatta yumurta kırma bir alışkanlık haline gelmiştir; ama ortada omlet yoktur. Ancak Berlin değerlerin birbirleriyle uyumsuzluklarının çok fazla abartılmasından yana da değildir. Neyin doğru, neyin yanlış ve neyin kötü olduğu konusunda değişik halklar arasında ve uzun zaman dilimi içerisinde geniş ölçekli bir uzlaşma söz konusudur.¹⁸

Çok önemli bir nokta Berlin’in bazı vazgeçilemeyecek değerlerin olduğunu da kabul etmesidir. Bu konuda aynen şunları yazmaktadır:

“Evrensel değerler olmasa da, her şekilde toplumların yokluğunda zorlukla ayakta kalabileceği bir asgari bulunmaktadır. Bugün için çok azımız köleliği veya törensel bir biçimde insan kurban etmeyi ya da Nazi gaz odalarını veya zevk, kazanç ya da hatta siyasal iyi adına insanlara zarar verilmesini –ya da çocukların Fransız ve Rus Devrimlerinin arzuladığı şekilde anne ve babalarının suçlamalarını veya rasgele adam öldürmeyi savunmak isteyecektir. Böyle bir uzlaşmanın meşruiyeti bulunamaz. Diğer taraftan, mükemmellik arayışı idealistlerin en samimi-si tarafından yüreğinin derinliklerinden gelerek talep edilse dahi bana kan dökmeye davet olarak gözükmektedir. Immanuel Kant’tan daha sert bir ahlakçı dünyaya gelmemiştir; ancak o bile bir ilham anında “eğri büğrü insanlık kerestesinden düz bir şey yapılamamıştır.” demiştir. İnsanla-

¹⁶ Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 12-13.

¹⁸ Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 16.

rı dogmatik inanç şemalarının talep ettiği düzgün tek biçem içerisine girmeye zorlamak hemen her zaman insanlık dışı bir yola sürüklenmek anlamına gelir. Biz sadece ne yapabiliyorsak onu yapabiliriz: Ama bunu karşılaştığımız her türlü zorluk karşısında da yapmalıyız.”¹⁹

Berlin bir başka yazısında insanın temel doğasının gereği olarak bazı ahlâki özelliklerinin varolduğundan söz etmektedir:

Eğer sadece yaşamın amaçları konusunda bizden farklı düşünen, mutluluğu fedakarlığa, ya da bilgiyi arkadaşlığa tercih eden kimselerle karşılaşsak, onları hemcinsimiz kabul edebiliriz, çünkü neyin amaç olduğuna dair düşüncelerini, amaçlarını savunmak için ortaya koydukları savları ve genel davranışları bizim insanî kabul ettiğimiz sınırlar içerisindedir. Fakat (ünlü örneği verecek olursak) serçe parmağındaki acıyı gidermek için dünyayı neden yok etmemesi gerektiğini anlamayan veya masum insanları suçlamakta ya da dostlarına ihanet etmekte ya da çocuklara işkence yapmakta gerçekten de bir sakınca görmeyen kimselerle karşılaştığımızda, böyle insanlarla karşısında sadece dehşete düştüğümüz için değil, onları bir şekilde insan olarak görmediğimiz –ahlâki eblehler olarak nitelendirdiğimiz için- tartışma imkanımız bulunmamaktadır.”²⁰

Berlin, birtakım evrensel değerlerin var olduğunu kabul etmektedir. Bu konuda aynen şöyle demektedir: “Halklar veya topluluklar arasındaki farklılıklar abartılabilir. İyi ve kötü; doğru ve yanlış kavramları olmayan hiçbir kültür varolmamıştır. Örneğin, cesaret bilebildiğimiz bütün toplumlarda hayranlık uyandırmıştır. Evrensel değerler vardır. Bu Leibniz’in *verites du fait, verites de la raison* olmadığını söylediği, insanlık hakkında ampirik bir olgudur. Bir çok durumda insanların büyük bir bölümünün bilinçli ve açıkça veya davranışları, jestleri ve hareketleriyle ifade ettikleri, ortaklaşa benimsedikleri değerler bulunmaktadır.”²¹ İnsan haklarının bu ortak değerler arasında yer aldığını söyleyen Berlin bu konuda da şunları belirtmiştir: “İnsan hakları kavramı, şu ya da bu milliyet, din, meslek, ya da karakter mensuplarının değil, tüm insanlığın menfaatine olan özgürlük, adalet, mutluluk, şeref ve sevgi gibi belli iyilerin varolduğuna dair doğru inanca dayanır. Bu iyilerle ilgili iddiaları karşılamak ve insanları bu iddiaları inkar eden ya da reddedenlere karşı korumak gerekecektir. Fransız ya da Alman ya da ortaçağ bilgini veya manav

¹⁹ Berlin, “The Pursuit of the Ideal”, s. 18-19.

²⁰ Isaiah Berlin, “European Unity and its Vicissitudes”, *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 203-204.

²¹ Ramin Jahanbegloo, *Conversations with Isaiah Berlin*, Phoenix Press, London, 1993, s. 37.

olmaları nedeniyle değil, erkek ve kadın olarak insanca hayat sürdükleri için insanların hak ettikleri şeyler vardır.”²² İşte bunlar insan haklarıdır.

Berlin değerlerin objektif nitelik taşıdığına inanmaktadır. Ayrıca doğru değerler arasında çözümsüz çatışmalar da vardır. İnsanlar sadece gerçeğin veya doğrunun ne olduğu konusunda tartışmazlar, aynı zamanda bu konularla ilgili doğrular üzerinde de çatışırlar. Bu nedenle çatışmaların tek kişinin iç çatışmaları şeklinde de ortaya çıkması mümkündür. Kendimiz için ideal yaşamın gerektirdiği tüm nitelikleri içinde barındıran bir yaşam düşleyebiliriz. Veya her türlü değere saygı gösteren ve bunları uygulayan bir anayasa tasarlayabiliriz. Ama Berlin’e göre, bu her iki proje de başarısızlığa mahkumdur. Değerlerimizin çatışması derin bir çatışmadır ve bu nedenle ideal bir uyumluluk sadece elde edilemez bir şey değil; aynı zamanda kavramsal olarak da tutarsızdır. Zira, bir değerın korunması veya güvence altına alınması ister istemez diğerlerinin terk edilmesi veya sınırlandırılmasına neden olacaktır. Yine Berlin’e göre, önemli değerler arasındaki çatışmalar zaman zaman oldukça önemli zararlar doğurur. Tek bir yaşama bütün maceraları ve güzellikleri sığdırma olanağı bulunmadığından, birer kişi olarak bu yaşamda her istediğimizi elde etmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla, tercihlerde bulunma zorunluluğu kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.²³

Isaiah Berlin, *Batı’da Ütopycı Düşüncelerin Gerileyişi* başlıklı yazısında ütopyacı görüşlerin ortak yanının bütün insanlar için, her yerde ve her zaman geçerli evrensel doğruları kabul etmek olduğunu; bu doğruların da Stoacılarla, Ortaçağ kilisesi ve Rönesans hukukçularının doğal hukuk ve buna dayalı evrensel hukuk kurallarında ifade bulduğunu belirtmiştir. On altıncı yüzyılda Avrupa’da gerçekleşen Dinsel Devrim sonucunda ortaya çıkan ulus devletlerle birlikte farklı ulusların, farklı köklerin, farklı yasaların, farklı halkların, farklı toplulukların, farklı ideallerin varolduğu ortaya çıkmıştır. Her ulusun kendine özgü bir yaşam biçimi vardı ve bir ulus diğer bir ulusa kendi yaşam biçimini dayatmamalıydı. Reform hareketinin önderleri, özellikle Papanın tinsel otoritesini inkâr ediyorlardı. İşte bu olay, Berlin’e göre, tek bir dünya, tek bir evrensel hukuk ve bunların sonucu olarak bütün insanlar için her yerde ve her zaman geçerli olduğu düşünülen tek evrensel amacın büyüsunü yok etmişti.²⁴

Berlin’e göre çeşitlilik ve farklılıklar değerlerin çatışması olasılığını ortaya koyduğu için; özünde güzelin, iyinin ve doğrunun teklifi görüşünü taşıyan

²² Jahanbegloo, a.g.e., s. 39.

²³ Ronald Dworkin, *Justice in Robes*, Harvard University Press, London, 2006, s. 108-109.

²⁴ Berlin, “The Decline of Utopian Ideas in the West”, s. 30.

²⁵ Isaiah Berlin, “Giambattista Vico and Cultural History” *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 57.

doktrinler veya her şeyin sonunda bütünüyle uyumlu bir çözüme kavuşacağını söyleyen teleolojiler veya benzer kuramlar; çeşitlilikleri ve farklılıkları kendi başına izlenmesi gereken bağımsız birer değer olarak kabul etmemektedir. Zira, bu durum erdemli kişiler arasında idealler boyutunda bağdaştırılması mümkün olmayan uyumsuzlukların baş gösterebileceği gerçeğinin kabul edilmesini gerektirir.²⁵

Uluslar bakımından evrensel açıdan geçerli değerlerin varlığının reddi, Berlin'e göre, zaman zaman aşırı ulusalcılığa ve saldırgan şovenizme, bireysel veya kolektif olarak kendi görüşlerini uzlaşmaz bir biçimde zorla kabul ettirmenin yüceltilmesine de neden olabilmektedir. Yazara göre, ulusalcılık aşırı biçimlerinde genellikle korkunç ahlaki ve siyasal sonuçları olan, aklın ve gerçekliğin terk edildiği şiddete dayalı patolojik biçimlere de bürünebilmektedir.²⁶

İnsan doğasının her yerde ve her zaman özünde aynı olduğu; bu doğanın insanın kendi denetiminin dışında ebedi yasalara tabi olduğu görüşü oldukça az sayıda yazar tarafından sorgulanabilmiştir. Bunu, bilim adına kabul etmek demek; değerlerin yaratıcısı ve onların yok edicisi olarak insanın, evrenin diğer sakinlerinden esirgenmiş olan bir iç yaşama sahip bir süje olarak rolünü azaltmak veya bu rolü inkâr etmek demektir. Thomas More'dan Mably, Saint-Simon, Fourier, Owen ve bunların izleyicilerine kadar modern zamanların en ünlü ütopyacıları insanın temel niteliklerini statik bir şey olarak takdim ederek; aynı biçimde ulaşılabilecek mükemmel toplumun statik bir görüntüsünü sergilemişlerdir. Böylece bu yazarlar insanın kendi kendini dönüştürebilecek bir özelliğe sahip olması ile birlikte, doğanın ve tarihin sınırlamaları içinde insanın birbiriyle uyuşmayan amaçlar arasında serbestçe seçimlerde bulunabilmesi olanağını da reddetmişlerdir.²⁷

Düşünüre göre, evren eğlence olsun diye sonradan birleştirilmek üzere birbirinin aynı olmayan birçok parçaya bölünmüş bir yap-boz değildir. Bizler birbiriyle çelişen değerlerle karşı karşıyayız. Bu değerlerin birbiriyle uyşabileceği görüşü boş bir umuttan başka bir şey değildir. Deneyimlerimiz tam tersini işaret etse de, seçim yapmak ve bir değeri seçerken büyük olasılıkla bir diğer değeri sonsuza dek kaybetmeyi göze almak zorundayız. Bireysel özgürlük lehinde seçimde bulunursak, verimlilik sağlayabilecek bir örgütlenme biçiminden vazgeçmeye zorlanabiliriz. Adaleti tercih etmek, merhametten vazgeçmek; bilgiyi ve bilmeyi tercih etmek ise, saflık ve mutluluktan fedâkarlık anlamına gelebilir. Eğer demokrasiyi seçersek militerleşmenin ya da bir şekilde emir-komuta zincirinin sağlayacağı güçten vazgeçmek durumunda

²⁶ Berlin, "Giambattista Vico and Cultural History", s. 58.

²⁷ Berlin, "Giambattista Vico and Cultural History", s. 68.

kalabiliriz. Eğer eşitliği önemsersek, belli ölçüde bireysel özgürlükten feragat etmemiz gerekebilir. Kendi yaşamımız için savaşmayı yeğlememiz halindeyse, yaratmak için büyük bir enerji harcadığımız uygar değerleri kaybetme tehlikesiyle yüzleşebiliriz. Tüm bunlara rağmen, insanın onuru ve üstünlüğü seçilen değil, seçen olmasında yatmaktadır. Her ne kadar seçimde bulunmak zaman zaman kişiyi yalnızlığa götürmekte ve bu nedenle güvensizliğe neden olabilmekteyse de; insan seçme özgürlüğünü kullanabildiği için, güvenlik ve huzur karşılığı kendisinin ve diğerlerinin sorumluluk, özgürlük ve saygısını ortadan kaldıracak olan totaliter yapının herhangi bir zerresine yerleştirilmeye karşı çıkarak kendi kendisinin efendisi olabilmektedir.²⁸

Berlin ve Agonistik Liberalizm

Berlin'in düşüncesiyle ilgili temel sorun değerlerin plüralizminin liberalizmi destekleyip desteklemediğidir.²⁹ John Gray'e göre Profesör Berlin'in bütün çalışmaları yerleşik düşünceleri yıkan tek bir düşünceye dayanmaktadır. Değerlerin plüralizmi olarak adlandırılacak bu düşünce, değerlerin objektif ve farklı olduğu; farklılıkların yok edilmesinin mümkün olmadığı; birbiriyle çatışan farklı değerlerin çoğunlukla birleştirilmez ve çelişmeleri halinde de herhangi bir rasyonel ölçü temelinde karşılaştırılmaz olduğudur.³⁰ Bunun siyaset felsefesindeki anlamı bütün gerçek değerlerin ve iyilerin mükemmel bir toplumda gerçekleştirilebileceği düşüncesinin yalnızca bir ütopya olmaktan öte, aynı zamanda tutarsız da olduğudur. Siyasal ve ahlaksal yaşam, birbiriyle yarışan iyiler ve kötüler arasında, kişileri zorlayan; her şekilde bir kayıp ve pek çok zaman da trajedi ile sonuçlanan radikal seçimlerle doludur. John Gray, Berlin'in bu siyasal görüşünü agonistik liberalizm olarak adlandırmaktadır.³¹ Gray, *agonistik* nitelemesini yaparken hem rekabet unsurunu hem de trajik tiyatrodaki karakterlerin çatışmalarını yansıtan *agon* sözcüğünden yararlanmaktadır. Aslında, egemen liberalizm anlayışı temel hak ve özgürlüklerin ve adaletin temel ilkelerinin birbiriyle uyum içinde olduğu optimist bir görüşe dayanmaktadır. Buradan hareketle Gray, liberalizmin bu yorumuna da Voltaire'in *Candide* adlı eserindeki Dr. Pangloss karakterinden esinlenerek *Panglossian liberalizm* adının verilebileceğini söylemektedir.³² Buna karşılık, Berlin'in liberalizmi değerler arasında kaçınılmaz olarak çatışmalara

²⁸ Isaiah Berlin, "European Unity and its Vicissitudes", s. 201-202.

²⁹ Plüralizm ile liberalizm Berlin'e göre mantıksal olarak birbiriyle ilişkili değildir. Berlin'e göre plüralizm asgari bir hoşgörü gerektirir.

³⁰ John Gray, *Berlin*, Fontana, London, 1995, s. 1, 6, 8-9, 25.

³¹ Gray, a.g.e., s. 1, 6, 8-9, 25.

³² Gray, a.g.e., s. 141-168.

ve bu çatışmalar sonucunda onarılamaz kayıplara neden olan birtakım radikal seçimlere dayanan trajik bir liberalizm anlayışını ifade etmektedir.³³

Değerlerin plüralizmini eleştirenlere göre, örneğin John Gray'e göre, agonistik veya trajik liberalizm temel değerlerin sadece karşılaştırılmaz olmasının değil; aynı zamanda değerler arasında çelişkiler ortaya çıktığında bunların karşılaştırılarak sıralamaya tabi tutulmasının da mümkün olamayacağını kabul ettiği için liberal rasyonalizmin savunmasını yok etmektedir. Zira bu tür bir plüralizm, liberal ve liberal olmayan değerlerin birbiriyle karşılaştırılmasını da olanaksız hale getirmektedir. Berlin'in agonistik liberalizmi karşılaştırılmaz değerler arasında rasyonel olmayan; yani, herhangi bir ölçünün, temel veya ilkenin söz konusu olmadığı radikal seçimler yapmamıza neden olmaktadır.³⁴ John Gray bu konuda şunları belirtmektedir:

“Plüralizm gerçeğinden ortaya çıkan, liberal kurumların evrensel otoriteye sahip olamayacağıdır. Liberal değerler varlıklarını sürdürebilmek için liberal olmayan sosyal ve siyasal yapılara dayanan değerlerle çatıştıklarında ve eğer bu söz konusu anti-liberal değerler karşılaştırılmaz nitelikteyse –ve eğer plüralizm doğru ise– liberal değerlerin evrensel önceliğine dayanan bir tartışma yapılamaz. Bunu kabul etmemek demek değerlerin karşılaştırılmazlığı tezinin reddi demek olacaktır.”³⁵

Buna karşılık, Berlin'i trajik plüralist olarak nitelendirenler yanında onu daha selim bir plüralizm yanlısı olarak görenler de yer almaktadır. Yani agonistik plüralizmin zaman zaman değerlerin rasyonel olarak karşılaştırılmasına izin verdiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Kanımca bana da doğru gelen bu görüşü açıklayabilmek için Berlin'in romantizm ve anti-rasyonalizm konusundaki görüşlerine kısaca değinmek gerekmektedir. Bu yapıldığında agonistik plüralizmin liberalizmle uyuşabileceği ortaya çıkacaktır.

Berlin, romantizmin savunduğu anti rasyonalizmin Aydınlanma Çağının rasyonalizminin aşırılıklarını giderdiğini belirtmiştir. Berlin, Aydınlanma Çağının rasyonalizmini hem tutarsız bulmakta hem de özgürlükler için bir tehlike olarak görmektedir. Berlin romantikliğe neleri borçlu olduğumuz noktasında şunları söylemektedir:

“Sanatçının özgürlüğü fikrini romantikliğe borçluyuz ve ne onun ne de genellikle insanların, on sekizinci yüzyılda egemen olan ve halen de insanların olsun toplulukların olsun aşırı-akılcı ve aşırı bilimci çözümlenmelerinin öne sürdükleri aşırı-basitleştirilmiş görüşlerle açıklanabileceği gerçeğini. İnsan işlerinde tek bir yanıtın mutlaka yıkıcı olacağı

³³ John N. Gray, *Berlin*, Fontana, London, 1995, s. 1.

³⁴ Gray, a.g.e.,s. 8.

³⁵ Gray, a.g.e.,s. 155.

düşüncesini de romantikliğe borçluyuz: insanlığın bütün hastalıklarının tek bir çözümü olduğuna ve bu çözümü her ne pahasına olursa olsun zorlamamız gerektiğine gerçekten inanırsanız, çözümünüz adına şiddetli ve despotik bir tiran olma olasılığınız çok yüksektir; çünkü onun önündeki bütün engelleri kaldırma arzunuz, kendilerinin yararına bu çözümü önerdiğiniz yaratıkların tahrip edilmesiyle sonuçlanacaktır. Pek çok değer bulunduğu ve bunların birbirleriyle bağdaşmaz oldukları anlayışı; bütün o çoğulluk, tüketilemezlik, her türlü insan yanıtlarının ve düzenlemelerinin yetkinsizliği düşüncesi; gerek sanatlarda gerekse yaşamda yetkin ve doğru olmak iddiasındaki hiçbir tek yanıtın ilkece doğru olamayacağı fikri –bütün bunları romantiklere borçluyuz.”³⁶

Berlin’in agonistik plüralizmi etik ve siyasal seçimlerimizi yaparken aklın tek başına yeterli olamayacağını savunur. Ne var ki, temel değerler arasında yapılan bir seçimin akılla açıklanabilmesi mümkün olmasa da; akıl dışı seçim yapmanın da bir sınırı vardır. Seçim yapma özgürlüğü liberal olmayan seçeneklere kadar gitmeyeceği gibi, temel insan hakları da ihlal edilmemesi gereken değerler arasında yer almaktadır. Kuşkusuz liberal özgürlükler karşılaştırılmaz çoğul değerler olarak birbiriyle çelişebilir. Jonathan Riley’in belirttiği gibi, özellikle bütün etik ve siyasal çelişkileri çözmeye ilke olarak aklın yetersiz kalacağı saptaması karşısında, Berlin’in tehlikeli ve yanlış bir ideoloji olarak rasyonalizmin yaygın anlaşılmasını açıkça eleştirmesi onun rasyonalizmin her türüne karşı olduğu anlamına gelmeyecektir.³⁷ Gerçekten de, aslında rasyonalizmin yaygın anlaşılma biçimi ahlaki evrenimizi düzenleme ve sınırlamada aklın gücünü abartarak, aklın gerçek sınırlarını kabul eden ve rasyonel bir temeli olmayan acı verici seçimler karşısında gerçek rasyonalizme zarar vermektedir.³⁸ Dolayısıyla, Berlin’in asıl karşı olduğu rasyonalizmin aklın gücünü abartarak etik ve siyasal tercihleri yaparken aklın tek başına yeterli olacağını savunmaya varan anlaşılma biçimidir.³⁹

³⁶ Isaiah Berlin, *Romantikliğin Kökleri*, Çev. Mete Tunçay, hazırlayan Henry Hardy, YKY, İstanbul, 2004, s. 172-173.

³⁷ Jonathan Riley, “Interpreting Berlin’s Liberalism”, *American Political Science Review*, Vol.95 (June 2001), s. 284.

³⁸ Riley, a.g.m., s. 284.

³⁹ Isaiah Berlin ayrıca “dizginsiz” romantizmi onaylamadığını açıkça söylemektedir. İnsanların birbiriyle ilişki kurabilmeleri ve birbirlerini anlamaları için bazı ortak değerlere sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Berlin’e göre faşizmin romantizmle ilişkisi vardır: “Faşizm de romantikliğin mirasçılarından biridir; akıl-dışı olduğu için değil –çünkü birçok öyle akım olmuştur-, seçkinlere inandığı için değil –çünkü birçok hareket bu inançtır. Faşizmin romantikliğe bir şeyler borçlu olmasının sebebi, yine, bir insanın ya da grubun, örgütlenmesi, öngörülmesi, akılcılaştırılması olanaksız bir tarzda ileriye atılan önceden-kestirilemeyecek iradesi fikridir. Faşizmin yüreği burasıdır: Önderin yarın bize ne söyleyeceği, ruhun bizi na-

Aslında Berlin sadece rasyonalizmi değil anti rasyonalist görüşleri de eleştirmektedir. Berlin'in temelde savunduğu görüş, her türlü rasyonel sosyal ütopyanın terk edilmesi gereğidir. Buna karşılık, rasyonel olarak gerekçelendirilebilecek plüralizm anlayışının liberal sınırları gözetmesi de gerekir. Dolayısıyla, ironik bir biçimde akla olan inancın; bir başka deyişle, rasyonel seçimde bulunmanın aynı zamanda Berlin'in liberalizminin temelini oluşturduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.⁴⁰ Berlin "toplum içinde yaşadığımız sürece iletişimde bulunuruz. İletişim içinde olmasaydık, pek insan olamazdık. 'İnsan' derken kast ettiğimiz şeyin bir parçası, ona söylediğimiz bir şeyin en azından bir kısmını anlamasıdır. Öyleyse, bu açıdan, ortak dil olmalıdır, ortak iletişim ve bir dereceye kadar da ortak değerler varolmalıdır; yoksa insanlar arasında anlaşılabilirlik olmazdı. Başka bir insanın söylediğini anlayamayan bir insan, pek o kadar insan sayılmaz; onun anormal olduğu söylenir. Öyleyse, normallik olduğu, iletişim olduğu ölçüde, ortak değerler de vardır. Ortak değerler olduğu sürece de, her şeyi benim yaratmış olmam gerektiğini, verili bir şey bulursam onu parçalamam gerektiğini, yapılandırılmış bir şey görürsem, dizginsiz imgelememin önünü açabilmek için onu yıkmam gerektiğini söylemek olanaksızdır. Bu bakımdan, romantiklik mantıksal sonuçlarına kadar götürülürse, sahiden bir çeşit deliliğe varır."⁴¹ demektedir. Berlin'e göre romantiklik ve onun üzerinde odaklandığı yaratıcı ve dizginsiz imgeleme bazı ortak etik ve siyasal normlarla sınırlandırılmalıdır. Kuşkusuz ortak ahlaki ufuk veya düşünceler, bireyler veya gruplar tarafından kendiliğinden seçilen çoğul ve birbirleriyle karşılaştırılmaz idealleri sınırlandırır. Berlin, bu ortak ufkun da rasyonel yöntemlerle keşfedilebileceğini düşünmektedir.⁴²

Değerlerin Plüralizmi ve Liberalizm

Liberalizm bireylerin ve grupların istedikleri biçimde yaşamaları, yaşamlarına verdikleri anlama ve benimsedikleri değerlere göre yaşamlarını sür-

---

sıl hareket ettireceği, nereye gideceğimiz, ne yapacağımız – bunlar önceden bilinemez. Histerik biçimde kendini-vurgulama ve sınırsız iradeyi engelliyor diye, varolan kurumların nihilistçe tahribi ve bunun insanı insan kılan tek şey sayılması; kendi iradesi daha güçlü olduğu için üstün kişinin alttakini ezmesi; bu, romantik akımın doğrudan bir kalıtıdır –hiç kuşkusuz son derece çarpıtılmış ve kılık değiştirilmiş olarak, ama yine de bir kalıt. Bu miras bizim yaşamlarımızda gayet güçlü bir rol oynamıştır." Berlin, *Romantikliğin Kökleri*, s. 171-172.

⁴⁰ Riley, a.g.m., s. 285.

⁴¹ Berlin, *Romantikliğin Kökleri*, s. 171.

⁴² Riley, a.g.m., s. 285. "The common moral horizon of the species" olarak Gray'ın adlandırdığı Berlin'in düşüncesini "ortak ahlaki ufuk" olarak çevirdik. Bu çeviriyi "species" sözcüğünü çevirmeden yaptık. "Türlerin ortak ahlaki ufku" gibi bir adlandırma Türkçe'de karışıklık yapabileceği nedeniyle bu yola gidilmiştir. Riley de deyişi böyle kullanmaktadır. Bakınız. Riley, a.g.m., s. 288.

dürmeleri gerektiği yolundaki aksi kanıtlanabilir bir karineye⁴³ dayanır. Yine aksi kanıtlanabilir bir başka karine de, liberalizmde bireylerin ve grupların uğraşlarına dışardan bir müdahalede bulunulmamasını zorunlu kılar. Liberal bir devlette bireylerin ve grupların kendi yaşamlarını istedikleri biçimde sürdürebilmeleri gerekir. Bunun için güvenli bir alan yaratma yolunda ise kamu kurumlarına gereksinim vardır. Buna karşılık, liberal bir devlet de bazı durumlarda bireylerin ve grupların etkinliklerini sınırlandırabilir: İlk olarak, farklı meşru etkinlikler arasındaki çatışmaları ve kaçınılmaz olarak varolan uyumsuzlukları çözmek ve koordinasyon sorunlarını azaltmak; ikinci olarak, bireylerin birbirlerine zarar vermelerini önlemek ve gerekirse cezalandırmak; üçüncü olarak, meşru yaşam biçimlerini meşru olmayanlardan ayıran çizgiyi korumak için ve son olarak da, kültürel ve sivil koşullar dahil olmak üzere zaman içinde kamu kurumlarının durumlarını güvence altına almak amacıyla liberal bir devlette kamu kurumları kişilerin ve grupların etkinliklerine bazı sınırlamalar getirebilir.⁴⁴

Standart liberal görüş, *özerklikle farklılıkların* birbirini tamamladığı ve uyum içinde bulunduğu düşüncesini savunur. Özerklik, kişinin kendi kendini yönetmesi; farklılık da, bireylerin ve grupların iyi yaşamın ne olduğu, ahlaki otoritenin kaynakları, akıl karşısında inanç ve benzeri konulardaki farklı özellik ve kanaatler anlamına gelmektedir. Toplum içinde bir çok alt kültür ve alt grup bireyin özerkliğine ve seçim yapabilmesine fazla değer vermeyebilir. Liberalizm ise, özünde meşru farklılıkların korunması anlamına gelmektedir. Eğer liberalizmin temeline özerk seçim ilkesini koyacak olursak, liberal topluluklarda varolan olasılıkların alanını son derece daraltmış oluruz. Gerçekte bizim ihtiyacımız farklılıklara gereken önemi veren bir liberalizm anlayışı olmalıdır. Farklılıklar Berlin'e göre kendi özgül durumlarından doğan bir değere sahipken, ahlaki evrenimiz de birbiriyle zaman zaman çelişen değerlerden oluşmaktadır.⁴⁵

William A. Galston'a göre, liberal plüralizmin üç kaynağı vardır. Bunlardan ilki yazarın kendini *ifade etme özgürlüğü* (*expressive liberty*) dediği özgürlüktür. Bundan kastedilen birtakım insanların diğerlerinin yaşamlarına anlam ve değer katan inançlarını yansıtacak biçimde yaşamlarının engellenmemesidir. Örneğin vejetaryen bir kişinin et yemeden toplum içinde rahatça yaşayabilmesi gibi. Çoğumuz inançlarımıza göre davranmamız engellendiğinde mut-

⁴³ Karine bilinen bir olaydan bilinmeyen diğer bir olayı ortaya çıkarmak olarak tanımlanabilir. Hukukta aksi kanıtlanabilir karinenin yanında, aksinin hiçbir biçimde kanıtlanması olası olmayan bir yasal karine türü de vardır.

⁴⁴ William A. Galston, *Liberal Pluralism: The Implications of Value pluralism for Political Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 3.

⁴⁵ Galston, a.g.e., s. 27.

suz oluruz, sinirleniriz ve kızarız. Kendini ifade etme özgürlüğü insanlar için iyi bir şeydir. Ancak tek iyi şey de değildir ve zaman zaman bu özgürlüğün de kısıtlanması gerekebilir. İnsanların her türlü samimi inancı korunamaz. Örneğin, bazı dinlerde ve kültürlerde görülen insan kurban etme kuşkusuz yasaklanacaktır. Ama her ne kadar günümüzün uygar ülkelerindeki değerlerle çatışıyor da, İslamiyet ve Musevilikte var olan bazı gelenekler insanlık onurunu zedelediği sürece korunacaktır. Örneğin, Müslümanlıkta kadınların eğer isterlerse başlarını örtebilmeleri veya erkeklerin sünnet olmaları gibi. Kendini ifade etme özgürlüğü sadece birbirlerinin yaşamlarına karışmayan kişilerden oluşan toplumlarda gerçekleşebilir. Kendini ifade etme özgürlüğünün uygulamada anlamlı olabilmesi için, özgürlük ahlakının özgürlük sosyolojisi ve politikasıyla tamamlanması gerekir. Gerçi kurumsal düzenlemelerle kişilerin birbirlerinin yaşamlarına karışmaması belirli ölçüde gerçekleştirilebilir. Ama toplumda eğer yaygın bir biçimde herkesin kendini ifade ederek yaşamasına saygı duyulmuyorsa bunu gerçekleştirebilmek pek olası değildir.⁴⁶

Meşru inanç ve uygulamaların alanı dar olsaydı, kendini ifade etme özgürlüğü çok anlamlı bir özgürlük sayılmayabilirdi. Ne var ki, toplumların çoğunluğunda değerlerin plüralizmi söz konusu olduğundan, meşru inanç ve uygulamaların alanı pek dar değildir. Değerlerin plüralizmi, değerler arasındaki ilişkilerin belirli bir biçimde yapılandırılabilmesini; fakat sürekli bir biçimde, koşulları dikkate almaksızın ne tür fedâkarlıklar gerektirdiğini; hesaplamanın bazı değerlerin diğer değerlerden daha önemli görülebileceğini savunmanın mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Plüralistler bütün değerlerin bir tek değere yöneldiği yolundaki görüşleri de kabul etmez.⁴⁷ Temel değerler her ne kadar ölçülemez veya bir ölçüye dayanarak değerlendirilemezse de karşılaştırılabilirler. Yapılan karşılaştırma sonucunda gerekçeli bir biçimde neden bir değer diğer değer karşısında üstün tutulduğu söylenebilir. Bunun aksini iddia etmek değerler arasında yapılan seçimlerin tümüyle keyfi olduğunu kabul etmek anlamına gelir ki, Berlin'in kastettiği herhalde bu olmasa gerekir.⁴⁸

Liberal plüralizmin üçüncü kaynağını siyasal plüralizm oluşturur. Siyasal plüralizm yirminci yüzyılın başında J. N. Figgis, G. D. H. Cole ve Harold Laski gibi siyasal bilimciler tarafından geliştirilmiştir. Siyasal plüralistlerin temel eleştirisi her konuda yetkili olan, egemen devlet anlayışına yöneliktir. Onlara göre sosyal yaşam pek çok sayıda egemenden veya otoriteden oluşur. Bunlar örneğin bireyler, anne ve babalar, dernekler, kiliseler, devlet kurumları ya da diğerleri olabilir. Ancak bunlardan hiçbiri her koşulda ve tüm amaçlar çerçevesinde tek egemen konumda bulunamaz. Devlet dışındaki otoriteler

⁴⁶ Galston, a.g.e., s. 29.

⁴⁷ Galston, a.g.e., s. 31.

⁴⁸ Galston, a.g.e., s. 35.

kaynağını ve yetkilerini devletten almazlar. Belli kurallar çerçevesinde işleyen bir devlet düzeni toplum içerisindeki diğer otoritelerin tamamını yaratmasa da onları tanır.⁴⁹

Galston'a göre eğer ahlaki plüralizm ahlaki evrenimizin yeterli bir çizimini bize sunuyorsa, yaşanmaya değer insan yaşamlarının alanı da çok geniş demektir. Bazı yaşam biçimleri insanlığın asgari standartlarını zedeliyor olsa da, pek çok yaşam biçimi için bu söylenemez. O halde, insanlığın sahip olduğu kendini ifade etme özgürlüğü normuyla korunan alan son derece kapsamlı olmalıdır. Ahlaki plüralizm ile siyasal plüralizm birbirini desteklemektedir. Şunu da söylemek gerekir ki, bütün içsel değerler siyasal değerler olmayıp çoğu değer aileyle, sosyal yaşamla ve dinle ilgilidir. Bunlar siyasal düzenle ilişkilendirilerek anlaşılmalı çalışılacak olursa yeterince anlaşılabilir. Kuşkusuz bu değerler siyaseti etkiler; ama bunlar sadece siyaset için varolan değerler değildir ve ayrıca siyasal değerler her koşulda önceliğe sahip değerler de olamazlar.⁵⁰

Değerlerin plüralizmini esas alan politikalar her yerde ve bütün zamanlarda herkes için iyi olacak tek bir yaşam biçimini seçemez veya yaygınlaştırmaya çalışamaz. Değerlerin plüralizmini kabul eden liberalizm, A yaşamının B yaşamından iyi olduğu veya C yaşamının kabul edilemez olduğu yolundaki savlara şüpheyle bakacaktır. Değerlerin plüralizmini esas alan liberal devlet, özerk yaşam biçimlerine saygı gösterir; herkes için geçerli olacak bazı değerleri kabul ettirmeye çalışmaz. Bütün yurttaşların kabul etmek zorunda oldukları uygulamaları ve ilkeleri anayasada yer alacak az sayıda temel ilkeyle sınırlı tutar. Devlet, bireylerin ve grupların istedikleri ve önem verdikleri değerlere uygun yaşayabilmeleri için gerekli koşulları yaratmaya çalışır. Bireylerin istemedikleri yaşam biçimlerinden rahatça ayrılabilmesi veya çıkabilmesi hakkını sonuna kadar savunur. Bir başka deyişle, bu tür bir liberalizm, "özgür olmak demek, hapiste olmamak demektir" biçimindeki negatif özgürlük anlayışını ciddiye almakla birlikte, özgürlüğe gerekli değeri vermeyen yurttaşlara da saygı ve anlayış gösteren bir devlettir.⁵¹

Bu açıklamalar sonunda sonuç olarak şunlar söylenebilir: Modern yaşamın anlaşılmasında birbirinden farklı ve değişik tarihsel kökene sahip iki bakış açısı vardır. Bunlardan birincisi, özerklik kavramına değer verir. Özerklik, Aydınlanma Çağının bir projesi olup dışardan empoze edilen otoriteden akıl yoluyla kurtuluş deneyimini ifade etmektedir. Bu projeye göre akıl yoluyla gözden geçirilmiş ve değerlendirilmiş yaşam, geleneklere veya inanca dayanan yaşam biçiminden üstündür. Buna alternatif olan bakış ise, farklılığı öne

⁴⁹ Galston, a.g.e., s. 36.

⁵⁰ Galston, a.g.e.,s. 38.

⁵¹ Galston, a.g.e.,s. 62.

çıkartır. Farklılık projesinin kökeni ise, Reform hareketlerine bağlanabilir. Bu projede esas olan yurttaşların (kamusal) birliği çerçevesinde karşılıklı hoşgörü yoluyla farklılıkları kabul ederek ülkeyi yönetebilmektir.⁵² Berlin'in liberalizmi kuşkusuz farklılıkları öne çıkaran bir liberal anlayıştır.

Agonistik Plüralizmin Rasyonel Liberal Sınırları

Berlin'in ifadesiyle ancak bir deli bütün değerlerin ve kültürlerin karşılaştırılmaz olduğunu savunabilir. Bir başka deyişle, rasyonel bir insan agonistik plüralizmi ancak belirli sınırlar içinde kabul edebilir. Berlin, plüralizmin sınırları konusunda insanlar arasında etik düşünme ve davranmada alt sınırı oluşturan *ortak ahlaki bir ufuk* olduğunu söylemektedir. Sir İsaiah Berlin Nazi kültürünü ise, ortak ahlaki eşğin altına düşmesi nedeniyle eleştirmektedir.⁵³ Berlin hem bir plüralist hem de bir liberaldir.

İsaiah Berlin'in ortak *ahlaki ufuk* veya *ortak evrensel değerler* biçimindeki kategorileri geniş, genel ve soyut bir biçimde anlaşıldığında, insan topluluklarının büyük çoğunluğunun hatta hiç bir biçimde liberal olmayan toplumların bile bu koşullara uygun olduğu iddia edilebilecektir. Bu nedenle Berlin'in söz konusu kategorilerinin çok geniş olduğu ve liberal toplumlarla liberal olmayan toplumları birbirinden ayıramayacağı ileri sürülmüştür.⁵⁴ John Gray bu konuda şunları belirtmektedir:

“Liberal evrenselciler, liberal değerler olarak kabul ettiklerinin her rejim için bağlayıcı olduğunu ileri sürmektedir. Liberal rölativistler ise, evrensel değerler olduğunu inkâr eder. Her ikisi de yanılmaktadır. Çağdaş rejimlere uygulanabilecek asgari meşruluk ve medenilik (standartları bulunmaktadır; ama bunlar büyük ölçüde liberal olmayan değerlerdir”

“Çağdaş tarihe bakacak olursak bu standartları karşılayan rejimlerin tek bir çeşit olmadıkları görülecektir. Bazı liberal olmayan rejimler meşruluk standartlarını liberal devletlerden daha iyi karşılayabilmektedir”.

Osmanlı İmparatorluğundaki *millet* sistemini liberal olarak değil ama bir hoşgörü ortamı olarak kabul eden Gray bu konuda da şunları belirtmiştir:

“Osmanlı İmparatorluğunu liberal bir rejim olarak düşünmek çok abartılı bir düşünce olur. Osmanlı İmparatorluğunun ayırt edici kurumu *millet* sistemiydi: Bu sistemde ülkedeki farklı dinsel topluluklar tanınmakta ve kendi mensupları üzerinde yetkilere sahip olmalarına

⁵² Galston, a.g.e., s. 21-26.

⁵³ Gray, *Berlin*, s. 157.

⁵⁴ Bakınız: Gray, *Berlin*, s. 158. “Ortak ahlaki ufuk” kavramı Gray'e göre liberalizme bir ayrıcalık getirmemektedir.

izin verilmekte ve yasalarca da korunmaktaydı. *Millet* sisteminde Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında eşitlik kabul edilmemekte ve tek tanrılı dinler dışındaki dinlere bir koruma getirilmemektedir.”⁵⁵

Berlin bir rölativist olmayıp plüralisttir. Yani Berlin evrensel değerlerin varlığına inanmaktadır. Bu konuda tartışma yapmanın anlamı yoktur. Sorun Berlin’in evrensel değerler kategorisinin çok geniş olup olmadığıdır. Berlin’e göre, değerlerin plüralist doğası insanların günlük deneyimlerinden de ortaya çıkan bir gerçektir. Bu, rasyonel düşünme yeteneğine sahip herkesin anlayabileceği gibi *ortak ahlaki ufku* bir parçasıdır. Liberal değerler liberal olmayan değerlerden daha üstündür. Berlin’e göre, uygar toplumlarda yaşayan rasyonel insanların temel insan haklarının korunması gerektiği noktasında anlaşmaları gerekir. Rasyonalizm, liberalizmin ahlaki üstünlüğünü onayladığından, agonistik plüralizm liberal ve liberal olmayan değerler arasındaki çelişkilere uygulanamaz. Bu iki tür değer ve kültür birbiriyle rasyonel olarak karşılaştırılabilirse de, bunlar arasındaki çatışmalar liberalizm lehine sonuçlandırılmalıdır. Rasyonel bir agonistik liberal kişi, Berlin’in delilik suçlamasından kurtulabilmek için temel liberal değerlerin insanlığın yarattığı diğer değerlerden daha önemli olduğunu kabul etmek zorundadır.⁵⁶

Herhangi bir siyasal sistemin asgari ölçüde liberal bir sistem olabilmesi için öncelikle temel insan haklarını gerçekleştirmesi gerekir. Böyle bir sistemin mutlaka bir demokrasi olması da gerekmez; çünkü anayasal bir monarşi de insan haklarını ve sınırlı devleti gerçekleştirebilir. Profesör Berlin’e göre, çok daha gelişmiş bir liberal süreçte dahi –yani, yetkin bir hak ve özgürlük düzeni içerisinde belli denge ve denetim mekanizmalarıyla sınırlandırılmış bir çoğunluk yönetiminde bile– insanların değerlere dair çelişkilerini bütünüyle siyasal süreç çerçevesinde çözümlenemeleri mümkün olmayacaktır. Tıpkı romantikler gibi, Berlin de karşılaştırılması olanaksız olan ideallerin yarattığı çatışmanın rasyonel biçimde çözümlenemeyeceğini ifade etmektedir.⁵⁷

Gerçekten de, liberal siyasal süreç rasyonel olarak birbiriyle karşılaştırılmayan değerleri çözümler. Agonistik liberal rasyonalistler liberal siyasal süreci maksimal seçenekler arasında radikal seçimlerde bulunmak olarak tanımlar. Bu seçeneklerin hepsinin liberal değerlerle uyumlu olması gerekir; ama bu durum rasyonel açıdan birbiriyle karşılaştırılmayan değerlerin rasyonel olarak bir sonuca bağlandığı şeklinde de yorumlanamaz. Buna karşılık, rasyonel olarak en iyi olanın saptanması mümkün değilse de, belli zamanda ve belli yerdeki kamusal amaçların çokluğu böyle bir seçimin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.⁵⁸ Agonistik liberal sistemlerde bu seçimin yapılabilmesi

⁵⁵ John Gray, *Two Faces of Liberalism*, Polity, Cambridge, 2000, s. 109.

⁵⁶ Riley, a.g.m., s. 288.

⁵⁷ Riley, a.g.m., s. 289.

için başta temel haklar olmak üzere birtakım liberal kurumsal araçlara ihtiyaç olacağı açıktır. Anti liberal seçeneklerin veto edilmesi işlevini üstlenen bu araçlar ise, anayasa yargısı, kuvvetler ayrılığı ya da diğer denge ve denetim mekanizmaları gibi anayasal devleti gerçekleştirdiği bilinen araçlardır.

Negatif ve Pozitif Özgürlükler

Profesör Berlin negatif özgürlükle pozitif özgürlük arasındaki farklılığı bir konuşmasında şöyle açıklamaktadır:

“Birbirinden farklı iki soru bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ‘önümde kaç kapı açıktır?’; diğeri ise, ‘burada bu kapılardan kim sorumludur? Burayı kim denetlemektedir?’”. Bu sorular iç içe geçmiştir; fakat aynı değildir ve farklı yanıtlar gerektirirler. Negatif özgürlüğün kapsamıyla ilgili soru önümde hangi engellerin bulunduğuyla ilgilidir. İster doğrudan, ister dolaylı, ister kasten, ister kurumsal olarak neleri yapmaktan alıkoyulmaktayım?. Diğer soru ise, ‘beni yöneten kimdir?’ Beni başkaları mı yönetmektedir, yoksa kendi kendimi yönetebilmekte miyim? Eğer başkaları beni yönetiyorsa, hangi hakla ve hangi yetkiyle bunu yapmaktadırlar? Eğer kendi kendimi yönetmek ve özerklik konusunda bir hakka sahipsem, bu hakkı kaybetmem mümkün müdür? Ondan vazgeçebilir miyim? Feragat edebilir miyim? Onu sonra tekrar kazanabilir miyim? Ne şekilde tekrar kazanabilirim? Yasaları kim yapmaktadır? Ya da kim uygulamaktadır? Bu sırada bana danışılmakta mıdır? Çoğunluk yönetebilmekte midir? Neden? Pekiyi, Tanrı yönetebilmekte midir? Ya rahipler? Ya parti? Ya kamuoyu baskısı? Yoksa gelenekler mi yönetmektedir? Hangi yetkiyle yönetebilirler? Bu farklı bir sorudur. Her iki soru ve alt soruları da temel ve meşru sorulardır. Her ikisinin de yanıtlanması gerekir?”⁵⁹

Düşünür, pozitif özgürlüğün mantıksal olarak negatif özgürlükten çok da uzak olmadığını ve özgürlüğün bu iki görüntüsünün birbirinden tümüyle farklı tutulamayacağını; buna karşılık bunların aynı şeyler de olmadığını belirtmektedir. Örneğin, demokratik öz yönetim mantıksal olarak negatif özgürlüğe iyi bakmayabilir. Bazen demokratik öz yönetime katılma hakkı, mülkiyet haklarıyla veya mahremiyet hakkıyla ya da bu hakların temsil ettikleri değerlerle çatışabilir. Berlin, pozitif özgürlüğün geçerli evrensel bir değer olduğundan; bir başka deyişle, içkin bir biçimde değerli olduğundan kuşku duymamaktadır. Berlin’in vurguladığı mesele, negatif özgür-

⁵⁸ Riley, a.g.m., s. 290.

⁵⁹ Jahanbegloo, a.g.e., s. 40-41.

lüğün tersine pozitif özgürlüğün tarihsel olarak çarpıtılarak rasyonel açıdan kendini mükemmelleştirme gibi sahte ideallere konu yapıldığı ve bu ideal-lerin gerçekleştirilmesi adına otoriter yönetimlerin meşrulaştırılmasına araç olduğudur. Berlin, negatif özgürlüğün de bu biçimde bir saptırılmaya uğrayabileceğini belirtmekle birlikte, negatif özgürlüğün henüz bu tür bir olumsuzluğa araç olmadığını söylemektedir. Berlin'e göre, negatif özgürlük tarihsel açıdan çarpıtılmaya çok daha sınırlı bir biçimde müsait olduğundan, negatif özgürlüğün doğası itibarıyla özgürlük temel düşüncesine daha uygun düştüğü söylenebilir. Berlin, bu konuda şunları belirtmektedir:

“Pozitif özgürlük karşısında negatif özgürlüğü savunmamdan ve negatif özgürlüğün daha uygar olduğunu söylememden şüphe duyulmasının tek nedeni, insanca bir yaşam için tabii olarak gerekli olan pozitif özgürlük kavramının negatif özgürlüğe oranla daha sıklıkla kötüye kullanılmış ya da çarpıtılmış olduğunu düşünmemdir. Bu kavramların her ikisi de siyasal ve etik olarak karşıtlarına dönüştürülebilir. George Orwell, bu konuda son derece uzadır. Halk ‘Ben sizlerin gerçek isteklerinizi ifade ediyorum. Siz ne istediğinizi bildiğinizi sanabilirsiniz; ama Ben, Führer, biz, Parti Merkez Komitesi, sizi kendinizden de iyi tanırız ve eğer ‘gerçek’ ihtiyaçlarınızı bilebilseydiniz bizden ne isteyecek idiyse size onları sağlarız’ demektedir. Kaplanlarla koyunlar eşit özgürlüğe sahip olmalıdır dediğimde negatif özgürlük karşıtına dönüşmüştür ve devletin zorlama gücü kullanılmadığı sürece kaplanların koyunları yemesine neden olsa da, bundan kaçış yoktur. Kuşkusuz kapitalistlerin sınırsız özgürlüğü işçilerin özgürlüğünü yok eder, fabrika sahiplerinin veya anne ve babaların sınırsız özgürlüğü çocukların kömür madenlerinde çalıştırılmasına yol açabilir. Hiç kuşkusuz zayıflar güçlüler karşısında korunmalıdır ve özgürlüğün bunu sağlayacak biçimde sınırlandırılması gerekir.”⁶⁰

Özgürlük düşüncesinin kendisi agonistik liberalizmin gücü karşısında bir dokunulmazlığa sahip değilse, o zaman rasyonel olarak birbirleriyle karşılaştırılmaları mümkün olmayacak liberal kültürlerin çatışması olasılığı da var demektir. Her bir liberal kültür farklı bir özgürlük kavramına veya bir dizi farklı hak ve özgürlüklere dayanılarak inşa edilebilir. Daha genel olarak ifade edilirse, her kültürün farklı bir liberal siyasal süreçle ilişkilendirilmesi mümkündür. Bu liberal kültürlerin olası bazı sonuçlarının çakışması bu kültürlerin direktifleri arasında çatışmalar yaratabilir ve olasılıklar her yönüyle dikkate alındığında seçeneklerin oluşturduğu evrensel liberal sıralamasın-

⁶⁰ Jahanbegloo, a.g.e., s. 41.

da rasyonel belirsizlik ortaya çıkabilir. Ne var ki, bu belirsizliği ortadan kaldıracabilecek *tek bir* en iyi liberalizm mevcut değildir.⁶¹

Temel İnsan Haklarının Önceliği

Berlin özgürlüğün çoğul bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber, özgürlük diğer değerlerden daha önemlidir ve Berlin'e göre bu kabul "normal insan olmanın" doğal sonucundan başka bir şey değildir. Temel haklarla bağlantılı değerlerin diğer değerlerle çatışması durumunda ise, temel hakların diğer değerlerin önüne geçmesi zorunludur. İşte bunlar sağlandığında bu toplumlarda bireysel özgürlüğün asgari alanı da ihlal edilmemiş olacaktır.⁶² Berlin özgürlüğün önemini şu şekilde açıklamaktadır:

"Ama demokrasiler, demokratiklik niteliklerini sona erdirmeden, özgürlüğü ortadan kaldıracabiliyorlarsa, en azından liberallerin bu sözcüğü kullandığı anlamda, bir toplumu gerçekten özgür yapacak olan nedir? Constant, Mill, Tocqueville ve benimsedikleri liberal geleneğe göre, hiçbir toplum birbiriyle ilişkili şu iki ilke tarafından yönetilmedikçe özgür olamaz: İlk olarak haklar dışında hiçbir yetki veya iktidar mutlak olarak kabul edilemez ve bu nedenle bir ülkeyi hangi iktidar yönetirse yönetsin herkesin insanlık dışı davranışı reddetme konusunda mutlak bir hakkı vardır; ve ikinci olarak, yapay olarak çizilmemiş, içinde insanların zedelenemeyeceği sınırlar vardır; bu sınırlar o kadar

⁶¹ Riley, a.g.m., s. 291.

⁶² Berlin negatif özgürlük ile ilgili şunları bize aktarmaktadır: "Plüralizmin gerektirdiği 'negatif' özgürlük ölçüsü bana, aşırı disipline dayanan otoriter düzenlemelerde sınıfların, halkların ya da bütün insanlığın kendi kendine hükmetmesi biçimindeki 'pozitif' ideali arayanların amaçlarından daha gerçek ve daha insani bir ideal olarak gözükmemektedir. Daha gerçektir çünkü en azından insanın amaçlarının çok olduğunu, tümünün birbirleriyle karşılaştırılamayacağını ve bu amaçların birbirleriyle sürekli rekabet içinde olduklarını kabul etmektedir. Tüm değerlerin tek bir skala üzerinde sıralandırılabileceğini, böylece en yüksekte yer alan değer belirlenmesinin sadece basit bir incelemeyle gerçekleştirilebileceğini varsaymak bana insanların özgür olduğunu yalanlamak ve ahlaki açıdan karar vermenin kural olarak sıralamayı gösteren bir cetvele bakılarak gerçekleştirilebilecek bir şey olduğunu söylemek gibi gelmektedir. Sonunda, her şeyin birbiriyle uzlaştığı, gerçekleşmesi olası bir sentezde görevin çıkar ya da bireysel özgürlüğün saf demokrasi veya otoriter bir devlet olduğunu söylemek, kendi kendini kandırmanın veya bilinçli bir ikiyüzlülüğün üstüne metafiziksel bir battaniye örtmek demektir. Bu daha insanidir çünkü (sistem kurucular gibi) insanları, uzak ya da tutarsız bir ideal adına, kendilerini öngörülemez bir biçimde değiştiren insanlar olarak yaşamlarının vazgeçilmez parçalarından yoksun kılmaz. Sonuçta insanlar mutlak değerler arasında seçim yaparlar; bu seçimleri yaparlar, çünkü yaşamları ve düşünceleri, geniş zaman ve mekan içinde ve nihai kökenleri ne olursa olsun, varlıklarının ve düşüncelerinin bir parçası, kimliklerinin bir anlamı olan ve onları insan yapan şeyin parçası temel ahlaki kavramlar ve kategoriler tarafından belirlenir." Berlin, "Two Concepts of Liberty", s. 216-217.

uzun süredir ve yaygın olarak kabul edilmiştir ki, bunlara uyma normal insan olma kavramının içinde görülmüştür ve bu nedenle de aksi delilik ve insanlık dışı kavramlarını akla getirir olmuştur; örneğin bir mahkeme veya egemen bir organ tarafından bu kuralların ortadan kaldırılabileceğini söylemek çok saçma olur. Normal bir insandan söz ettiğimde, söylemek istediğimin bir yönü, bu insanın tiksinti ve pişmanlık duymadan bu kuralları kolayca savsaklayamayacağıdır. Yargılanmadan kişinin suçlu ilan edilmesi durumunda, geçmişe yürüyen yasalarla kişiler cezalandırıldığında, çocuklar anne ve babalarını ihbar etmeye ve arkadaşlar birbirlerine ihanete zorlandığında, askerler barbarca yöntemlere başvurduklarında, insanlar işkenceye uğradıklarında veya öldürüldüklerinde veya azınlıklar ülkedeki çoğunluğu veya diktatörü kızdırdıkları için soykırımına uğradıklarında ihlal edilen kurallar bu gibi kurallardır. Bu gibi eylemler egemen kişi tarafından yasal olarak gerçekleştirilse dahi bugünlerde bile büyük bir nefret ve tiksinti duygusu uyandırmaktadır ve bu bir insanın iradesini diğeri üzerine koyması önündeki bazı mutlak engellerin ahlaki geçerliliğinin –yasalar göz önüne alınmaksızın– tanınmasından kaynaklanmaktadır. Bir toplumun veya bir sınıfın veya bir grubun özgürlüğü, özgürlüğün bu anlamı çerçevesinde, bu engellerin gücü ve üyeleri için –hepsi için değilse de her halde onların büyük bir çoğunluğu için– açık tutukları yolların sayısı ve önemiyle ölçülür.”⁶³

Yukarıdaki alıntıdan açıkça anlaşılacağı gibi, Berlin’e göre kabul edilebilir herhangi bir kültürün asgari açıdan liberal bir kültür olması gerekir. Bu ise, bazı hakların herkese eşit bir biçimde tanınmasını zorunlu kılar.. Berlin yazılarının çoğunda bu kültürlerdeki özgürlükten söz ederken bunu negatif özgürlük olarak tanımlamaktadır. Ama Berlin asgari bir özgürlüğün tanınması koşulunu ifade ederken bunun içine kuşkusuz pozitif özgürlüğü de sokmaktadır.

Trajik plüralizmi liberal sınırlar içinde tutabilmek için liberal istemleri ve değerleri liberal olmayanlardan ayırmak gerekir. Liberal haklar veya liberal olmayan haklar arasındaki çelişkiler birbirleriyle karşılaştırılması mümkün olmayan değerlere ilişkindir. Buna karşılık, liberal bir hak ile liberal olmayan bir istem arasında bir çatışma ortaya çıktığında, Profesör Berlin’e göre liberal hakka üstünlük tanımak gerekeceği açıktır.. Bir başka deyişle, liberal haklar veya daha geniş bir ifadeyle liberal siyasal süreç liberal olmayan alternatiflerinden çok daha değerli olduğundan, bu durumda bir karşılaştırma yapabilmek olanaklı olmaktadır. Zira, agonistik liberal rasyonalist kişi birbiriyle çatışmayan eşit hakların asgari özünü kabul etmekten başka seçeneği yoktur.. Örnek vermek gerekirse, kişinin köleleştirilmeme hakkını ortadan kaldırabilecek istemler

⁶³ Berlin, “Two Concepts of Liberty”, s. 211.

liberal açıdan kabulü mümkün olmayan istemlerdir. Demek ki, liberal istemlerin liberal asgari temel hakların içinde yer alan hakları ihlal etmemesi gerekir.⁶⁴

Sonuç

Profesör Isaiah Berlin “*Siyasal Kuram Hâlâ Var mı?*” adlı yazısında insan olmanın ne demek olduğunu şu ifadeyle açıklamaktadır:

“...Bu nedenle ben bir kişinin merhametli veya acımasız olduğunu, gerçekleri sevdiğini veya gerçeklere karşı kayıtsız kaldığını söylediğimde, bu her iki durumda da o kişiyi bir insan olara kabul edebilirim. Ama hareketsizliğine veya sıkıntısına son vermek için bir çakıl taşına tekme atmakla ailesini öldürmek arasında herhangi bir fark görmeyen bir insan bulacak olursam, tutarlı rölativistler gibi, o kişiye benim veya çoğu insanın ahlak kurallarından farklı bir ahlak anlayışına sahip olduğunu veya o kişiyle bazı ahlaki temeller konusunda anlaşamadığımızı söyleme yerine; akıl hastalığından veya insanlık dışılıktan söz etmeye başlarım; ve nasıl kendini Napolyon sananları deli olarak nitelendiriyorsak, o kişiyi de bir deli olarak kabul ederim; yani böyle bir kişiyi gerçek anlamda tam bir insan olarak göremem. Bu tür durumlar, eski *a priori* doğal hukuk doktrinindeki gerçeklerin özünün ampirik terimlere çevrilmesinin temelinde yer alan, ‘insan’, ‘rasyonel’, ‘akıllı’, ‘doğal’ ve benzeri temel kavramlar –bunlar çoğunlukla değerlendirici olarak değil tanımlayıcı olarak düşünülürler– çözümlememize girdiğinde evrensel –veya hemen hemen evrensel– değerleri tanıma yeteneğini göz önüne sererler.”⁶⁵

⁶⁴ Riley, a.g.m., s. 292. Liberal asgari temel insan haklarının neler olduğu konusu bu çalışmada üzerinde durulmayacak önemli bir konudur. Burada, liberal asgari hakların özünü çatışan her istemin liberal olmayan bir istem olarak görülmesi gerektiğini söylemekle yetinelim. Ayrıntılı bilgi için bkz., Alan Haworth, “Is Liberty Sacred?”, Ben Rogers, der., *Is Nothing Sacred*, (New York: Routledge, 2004), s. 93-94. Alan Howarth liberalizmin temelleri veya özünün şunlardan oluştuğunu söylemektedir:

(i) “Her kişinin diğer kişilerin ve devletin saygı göstermek zorunda olduğu bazı temel hakları ve özgürlükleri vardır;

(ii) Bu haklar özellikle din ve vicdan özgürlüğünü (yani kişinin seçtiği dini inancına göre hareket etmesi veya etmemesi), düşünce ve ifade özgürlüğünü, kişinin yaşamını istediği bir biçimde yaşaması özgürlüğünü ve hükümete muvafakat etmek veya gösteriler muvafakatten vazgeçmek özgürlüğünü içerir;

Bu hakların saygı gösterilmediği hiçbir toplum –genel olarak ve bir bütün olarak– ‘özgür toplum’ olarak kabul edilemez; (yukarda söylenenlerin altını çizerek) –özerklik ve ‘egemenlik’ (J.S. Mill’in sözleriyle) olarak yorumlanan– bireysel özgürlük en önemli değilse de çok önemli olduğu kabul edilmelidir.”

⁶⁵ Isaiah Berlin, “Does Political Theory Still Exist?”, s. 166. Hürriyet gazetesinin bir haberinde Arnavutköy’de henüz 25 yaşına girmemiş bir oğlan bir eve giriyor ve 10 veya 12 yaşlarında

Isaiah Berlin insan olmamız nedeniyle farklı yerlerde ve farklı zamanlarda yaşasak dahi birbirimizi anlayabileceğimizi söylemektedir. Bunun yanında, insan olma özelliğimiz ortak değerlere sahip olmamız anlamına da gelir. Ortak insani değerlerimizin başında da evrensel değerler yer almaktadır. Berlin'in liberalizm anlayışını ise, sözü edilen ortak insani değerleri dikkate almaksızın açıklamak mümkün değildir.

Berlin kendisinin rölativist olmadığını; ama değerlerin plüralizminin ise bir gerçek olduğunu ve bu nedenle plüralist olduğunu söylemektedir. Berlin'e göre eğer ben bir insansam ve yeteri kadar da hayal gücüm varsa bana ait olmayan, benimsemediğim veya bilmediğim başka değer yargılarını keşfedebilir ve onları anlayabilirim Böylece farklı değer yargılarına sahip kültürlerle de iletişime girebilirim; çünkü bu toplumlarla da ortak bazı değerlere sahip olduğum açıktır. Zira, her insan farklı ve birbiriyle karşılaştırılmaz değerlere sahip olduğu gibi, tüm insanların insan olmaları nedeniyle sahip oldukları ortak bazı değerler de bulunmaktadır. Bu nedenle plüralizm rölativizm değildir. Değerlerin çok sayıda ve farklı olmaları objektif bir gerçektir; oysa rölativizmde ise farklılık insanların sübjektif fantezilerinin bir ürünüdür.⁶⁶ Bir başka deyişle, rölativizm benim tercihim nedeniyle ortaya çıkar; plüralizm ise benim tercihimle bağlantılı değildir.

Berlin'in liberalizminin zaman zaman radikal; ama genellikle rasyonel seçime dayandığı söylenebilir. Berlin'in agonistik plüralizmi liberalizmini zedelememektedir. Aksine Berlin'de plüralizm onun liberal rasyonalizminden, yani değerler arasındaki bazı çatışmaları çözmeye aklın yetersiz kalmasından kaynaklanan bir plüralizmdir. Düşünür, temel insan haklarını üyelerine tanımayan, üyelerine gruptan ayrılma hakkı vermeyen liberal görüşlere karşıt gruplara hoşgörüyü bakmamaktadır. Berlin farklı kültürlerin tümünde asgari bazı temel hakların herkese tanınmasını istemektedir. Berlin negatif ve

---

bir kıza tecavüz ediyor ve sonra 70 kez tornavida saplayarak bu kıızı öldürüyor. Bundan sonra da bu zat ormanlık bir alanda kulağında kulaklıklar müzik dinleyerek uyuyor. Mahalleli bu oğlanın madde bağımlısı (tinerci) olduğunu, defalarca hırsızlık yaptığını, bıçakla vatandaşları yaraladığını ve küçük kız çocuklarına cinsel tacizde bulunduğunu söylüyor. İnsan sayılabiliş sayılamayacağı tartışılabilir bu kişi için Murat Belge bir yazısında aynen şöyle diyor: "Demek ki, bilinen biri bu. Mahallelerde, sokak kedisi ve köpeği gibi (ama onlar gibi zararsız değil), bir şekilde barınan, hayvan-üstü ve insan-altı yaratıklardan biri." Bakınız: Murat Belge, "Üçüncü Sayfa", Radikal, 14 Temmuz 2006 (altı tarafımdan çizilmiştir.). Haber için bakınız: Hürriyet 13 Temmuz 2006. Yine ülkemizde rastlanan töre cinayetlerinde bir babanın kızını veya bir kardeşin kız kardeşini öldürmesi de çok kolay anlaşılabilir bir şey değildir. Bu babaların ve kardeşlerin de insan olup olmadığı sorgulanabilir. Sorulması gereken bir soru da bir toplumdan nasıl oluyor da bu tür insanlar çıkabiliyor? Veya toplum nasıl oluyor da böyle insanlık dışı "yaratıkları" yaratıyor?

⁶⁶ Isaiah Berlin, "My Intellectual Path", *The Power of Ideas*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2001, s. 11-12.

pozitif özgürlüğü bu denli önemli kabul ettiğine göre, daha fazla hak ve özgürlük tanımak daha az hak ve özgürlük tanımaktan daha değerli demektir. Berlin gelişkin liberal demokratik kültürlerin liberal olmayan veya minimum düzeyde liberal olan kültürlerden daha üstün olduğunu söylemektedir. Berlin'e göre bir kez gelişmiş liberal haklar sistemi kabul edildiğinde toplumun bu haklar sistemini güvence altına alabilmek için gerektiğinde zora başvurması tamamıyla rasyoneldir.⁶⁷

Profesör Berlin aklın belirli değerlerin birbirleriyle çatışmalarını çözmede yeterli olamadığını ve zayıf kaldığını söylemektedir. Bu nedenle gerçek rasyonalizmin romantiklikte varolan türden trajik plüralist ahlaki görüşe belirli ölçüde yer açması gerekir. Böyle bir rasyonalizm anti-ütopyacıdır. Agonistik liberalizmde rasyonel olarak birbirleriyle karşılaştırılmaz değerlerin çatışması kaçınılmaz olarak herhangi bir ahlaki veya siyasi mükemmellik görüntüsünü engelleyecektir. Her ne kadar akıl, akli savunanların iddia ettiklerinden daha zayıfsa da, Berlin'e göre ahlaki ve siyasi yaşamda akıl yine de temel bir rehber olarak durmaktadır. Akıl asgari ölçüde liberal içeriği olan *ortak ahlaki ufku* haklılaştırmaktadır. Özellikle asgari temel haklarla birlikte liberal siyasal süreçler liberal olmayan değerler karşısında önceliğe sahip olmalıdır. Bir başka deyişle, romantiklerin övgüyle söz ettikleri çoğul ve birbirleriyle karşılaştırılmaz idealler arasında radikal seçimlerde bulunmak Berlin tarafından rasyonel liberal sınırlar içinde tutulmuştur.⁶⁸

Berlin sürekli olarak monizmden ve monizme yol açabilecek durumlardan korkmuştur ve buradan hareketle özgürlüğü daha iyi gerçekleştireceğine inandığı değerlerin plüralizmini savunmuştur. Plüralizmi savunmasının temel nedeni en açık biçimde ünlü *İki Özgürlük* adlı çalışmasında şöyle ifade edilmiştir:

“Sonsuza kadar geçerli olduklarını iddia etmeden sonuçları seçme özgürlüğü ideali ve bununla bağlantılı değerlerin plüralizmi, sadece düşünüş sürecinde olan kapitalist uygarlığımızın bize sunduğu son meyve olabilir: Bu eski çağlarda ve ilkel toplumlar tarafından bilinmeyen ve bizden sonraki kuşakların merak ve belki de sempatiyle bakacakları ama çok da anlayamayacakları bir idealdir. Bu böyle olabilir; ama bunu

⁶⁷ Riley., a.g.m., s. 295.

⁶⁸ Riley., a.g.m., s. 295. Yaptığımız bu yorumun tersi için bakınız: John Gray, *Endgames*, Polity Press, Cambridge, 1997), s. 84-96. Gray Berlin'in temel düşüncesi olan değerlerin plüralizmini şöyle yorumlamaktadır: “Berlin'in temel düşüncesi olan bazı nihai değerlerin karşılaştırılmaması –kuşkusuz ahlaki epistemolojide iddiaları olmakla birlikte, bu ahlak kuramında bir iddia olarak ileri sürülmemiş ama Sokrat'tan beri sürekli bastırılmak istenen bir deneyimin kurtarılmasından ibarettir. Berlin'in agonistik liberalizmi karşılaştırılmaz değerler arasında seçim yapmasını sağlayan ve kişinin kısmen de olsa kendi yaşamını kurabilmesine mümkün kılan özgürlüğe ayrıcalık tanıma çabasıdır.” (s. 91).

hiçbir kuşkucu sonucun izlememesi gerektiği sonucuna varılması bana doğru olacak gibi gelmektedir. İlkeler varlık sürelerinin belirsiz olması nedeniyle daha az kutsal olmazlar. İşin aslında değerlerimizin nesnel bir cennette sonsuza kadar güven içinde kalacağı garantisizliği; belki de, çocuklukta kesinlikler için veya ilkel geçmişimizde mutlak değerlere duyduğumuz şiddetli arzudan kaynaklanmaktadır. ‘Görüşlerinin geçerliliğinin göreceli olduğunu anlamak ve yine de gözünü kırpmadan onları savunmaya devam etmek, uygar insanı barbar insandan ayıran şeydir’ demiştir günümüzün hayranlık uyandıran yazarlarından biri. Bundan daha fazlasını istemek belki de derin ve tedavisi olmayan metafiziksel bir gereksinimdir; ama böyle bir gereksinimin kişinin uygulamalarını belirlemesine izin vermek eş derinlikte ve daha tehlikeli ahlaki ve siyasi açıdan olgunlaşmamanın bir semptomudur.”⁶⁹

Profesör H.L.A. Hart ünlü yapıtı *Hukuk Kavramı*’nın “Adalet ve Ahlak” adlı bölümünde değerlerin başka değerlerle eleştirilmesinden ahlaki açıdan bir sonuç çıkarılamayacağını söylemiştir.⁷⁰ Örneğin özgürlüklere getirilen sınırlamalara yapılan eleştirilerin güvenlik ve eşitlik değerlerine başvurularak yanıtlanması olasıdır. Değerlerin plüralizmine göre değişik ahlaki değerlere verilen önem veya bunlara yapılan vurgunun birbirleriyle uzlaştırılabilirliği her zaman gerçekleşmeyebilir. Bu anlayışlar toplumun ideal anlaşılışındaki radikal farklılıklardan kaynaklanabilir ve birbirlerine karşıt siyasal partilerin de farklı ahlaki temellerini oluşturabilir. Demokrasinin en temel haklılık nedenini bu tür alternatifler arasında gözden geçirilebilir bir seçime ve böyle bir deneyime izin vermesi oluşturur. Demek ki Sir Isaiah Berlin’in değerlerin plüralizmi demokrasinin de gerekçelerinden en önemlisini oluşturmaktadır. O halde varılması gereken bir sonuç da, düşünürün değerlerin plüralizminin liberal demokratik bir rejimi zorunlu kılmasıdır.

Eğer yasalar somut olaylara uygulanacaklarsa yorumlanmaları gerekir. Yasalarda yer alan *müphem* hususlar yargıçlar için geniş bir yaratıcılık alanı yaratmaktadır. Bazılarına göre bu yargının yasa yapması anlamına da gelir. Profesör Hart’ın düşüncelerinden hareketle bu konuda şunlar söylenebilir.

⁶⁹ Berlin, “Two Concepts of Liberty”, *Liberty*, s. 217. Berlin’in alıntı yaptığı hayranlık uyandıran yazar Joseph A. Schumpeter’dir. Bakınız: Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (London, 1943), s. 243. Isaiah Berlin ve görüşleri Türkiye önemlidir; çünkü Türkiye’de liberal değerlerin çok fazla onaylanıp benimsenmediği açık olduğu gibi, hoşgörünün de çok yaygın olduğu söylenemez. Türkiye’nin demokrasisinin önündeki en büyük engeller militarizm ve farklı olanı dışlayan, yabancı düşmanlığına öne çıkaran “ulusalcılık” veya “milliyetçilik”tir.

⁷⁰ H. L. A. Hart, *The Concept of Law*, Clarendon Law Series, London, 1961, s. 179.

Ne yasaları yorumlarken ne de içtihat oluştururken yargıçlar kör ve keyfi seçenekler arasında veya daha önceden belirlenmiş anlamlarından çıkan mekanik sonuçlarla sınırlandırılmamışlardır. Çoğunlukla yargıçların seçimlerindeki rehberliği, yorumlanmakta olan kuralın amacının akla uygun olduğu ve bu nedenle kuralların adaletsizlik yaratacak biçimde işlemeyeceği ve yerleşik ahlak kurallarını ihlal etmeyeceği varsayımı yapar. Anayasa yargısındaki kararlar ise üst düzeyde anayasal sorunlarla ilgili olduklarından, ahlaki değerler arasında bir seçim yapmayı gerektirir. Anayasanın bir hükmünün anlamlandırılmasında eğer bir müphemlik varsa, ki çoğu anayasa kuralı böyledir, ahlakın da bu soruna hemen her zaman birden fazla yanıtı vardır. Anayasa yargıçları ister istemez bunlardan birini seçmek zorundadırlar. Anayasa yargısı alanında da yargıçların keyfi veya mekanik bir biçimde hareket etmemesi gerekir. Ama ne olursa olsun karar verilirken uygulanan ilkeler birden fazla olacağı için de, zor davalarda verilen kararın tek doğru karar olduğu söylenemez.⁷¹ Çünkü bu durumda objektif değerlerin birbirleriyle karşılaştırılmaları ve rasyonel olarak birinin tercih edilmesi mümkün değildir. Bunu biz Berlin paradoksu olarak adlandırabiliriz.⁷²

Berlin'in değerlerin plüralizmini savunmasını Steven Lukes şöyle özetlemiştir: "Herzen gibi Berlin 'akla, bilimsel yöntemlere, bireysel girişime, ampirik olarak keşfedilebilen gerçeklere' inanmıştır. Hamann'ın tersine o 'bilginin çoğalmasına, özgür işbirliği için gerekli koşulların yaratılmasına ve adına layık tek tip bir ilerlemenin ortaya çıkmasına yol açacak olan çoğu insan bakımından anlaşılır ilkelerle yapılacak rasyonel tartışmalara başvurmaya' inanmıştır. Kısaca Sir Isaiah Berlin'in düşüncesinin insanı düşünmeye davet eden en önemli yönü geçmişteki ve şu anki itibar azaltıcı nihilizm ve rölativizmi kesin bir biçimde reddederken, Aydınlanmanın temel mesajını koruyan değerlerin plüralizmini savunması ve geliştirmesidir."⁷³ Buna eklenebilecek tek cümle kanımızca şudur: Düşününün değerlerin plüralizmi günümüzde liberalizmi koruyacaktır.

Berlin'e göre rölativizm plüralizmden üç bakımdan farklılık gösterir. İlk olarak plüralistler değerlerle ilgili seçimlerin insanların varlıklarının, düşüncelerinin ve kimlik anlayışlarının parçası olan temel ahlaki kategoriler ve kavramlarla belirlendiğini ileri sürerken, rölativistler bütün bakış açılarının insanların farkında olmadıkları güçler tarafından ortaya çıkarıldığına inanır. İkincisi plüralistler kültürel farklılıkların ortadan kaldırılabileceğini söyler-

⁷¹ Hart, a.g.e., s. 200.

⁷² Anayasa yargısında bu paradoksun veya çıkmazın nasıl aşılabileceği ve nasıl rasyonel davranılabileceği ayrı bir yazı konusudur.

⁷³ Steven Lukes, *Liberalism & Cannibals: The Implications of Diversity*, Verso, London, 2003, s. 96-97.

ken, rölativistler, (özellikle aşırı rölativistler) bunu inkar eder. Üçüncüsü ve Berlin için en önemlisi plüralistler kültürleri, grupları ve bireyleri bölen değerleri objektif değerler olarak görürken, rölativistler değerlerin objektif olduğunu reddeder.⁷⁴ O halde, Steven Lukes'in sözleriyle, "Liberaller için plüralizm, yamyamlar için ise rölativizm" söz konusudur.⁷⁵

Yararlanılan Kaynaklar

- Vecdi Aral, *Toplum ve Adaletli Yaşam*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1988, s. 47-93.
- Murat Belge, "Üçüncü Sayfa", *Radikal*, Temmuz 2006.
- Isaiah Berlin, "The Decline of Utopian Ideas in the West", *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 20-48.
- Isaiah Berlin, "Does Political Theory Still Exist?", *Concepts and Categories: Philosophical Essays*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 1999, s. 143-172.
- Isaiah Berlin, "European Unity and its Vicissitudes", *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 175-206
- Isaiah Berlin, "Felsefeye Bir Giriş", Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları*, Çeviri Editörü Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2004, s. 3-39.
- Isaiah Berlin, "Giambattista Vico and Cultural History" *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 49-69.
- Isaiah Berlin, "My Intellectual Path", *The Power of Ideas*, der. Henry Hardy Pimlico, London, 2001, s. 1-23.
- Isaiah Berlin, "The Pursuit of the Ideal", *The Crooked Timber of Humanity*, der. Henry Hardy, Pimlico, London, 2003, s. 1-19.
- Isaiah Berlin, *Romantikliğin Kökleri*, çeviren Mete Tunçay, hazırlayan Henry Hardy, YKY, İstanbul, 2004.
- Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", *Liberty*, der. Henry Hardy, New York: Oxford University Press, 2002), s. 166-217.
- Jashua Cherniss and Henry Hardy, "Isaiah Berlin", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.seop.leeds.ac.uk/entries/berlin/>.
- Ronald Dworkin, *Justice in Robes* (London: Harvard University Press, 2006).
- A. William, *Liberal Pluralism: The Implications of Value pluralism for Political Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

⁷⁴ Isaiah Berlin, "Alleged Relativism in Eighteenth-Century European Thought", *The Crooked Timber of Humanity*, Pimlico, London, 2003, s. 78-81.

⁷⁵ Lukes, a.g.e., s. 105.

John Gray, *Berlin*, Fontana, London, 1995.

John Gray, *Endgames*, Polity Press, Cambridge, 1997.

John Gray, *Two Faces of Liberalism*, Polity Press, Cambridge, 2000.

H.L.A Hart, *The Concept of Law*, Clarendon Law Series, London, 1961.

Alan Haworth, "Is Liberty Sacred?", Ben Rogers, der., *Is Nothing Sacred*, Routledge, New York, 2004.

Ramin Jahanbegloo, *Conversations with Isaiah Berlin*, Phoenix Press, London 1993.

Ayşe Kadioğlu, "Demokrasinin Olmazsa Olmazları", *Radikal İki*, 16 Temmuz 2006.

Steven Lukes, *Liberals & Cannibals*, Verso, London, 2003.

Jonathan Riley, "Interpreting Berlin's Liberalism", *American Political Science Review*, Vol.95, June 2001, s. 283-295.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, 8. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Murat Yüksel, *Hukuki Plüralizm*, Beta, İstanbul, 2003.